

KAMUSAL ALAN MODELLERİ VE BU MODELLERİN BAĞLAMLARI

Dr. Ülker Yükselbaba

1. Kamusal Alan Modelleri: Giriş

Jürgen Habermas'ın 1962 yılında yayımlanan kitabı Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ile gündeme gelen kamu/özel, kamusal alan/özel alan ayrımı sonra birçok çevre tarafından tartışılmış ve yeni görüşler çerçevesinde yeni kamusal alan tanımları ve modelleri ortaya çıkmıştır. Gerçekte yeni olan bu kamusal alan modelleri değil, bazı olguların ve görüşlerin "kamusal alan" perspektifinden bakılıp biçimlendirilmesidir.

Yaşadığımız çağda kamusal alan ve özel alan kavramları siyasal alanda yürütülen demokrasi tartışmalarında yoğun bir şekilde yer almaktadır. Her farklı siyasal bakış, özellikle iktidar veya iktidarın bir parçası olan muhalefetin görüşü, kendi kamusal/özel alan tanımlarını yaparak, etkinlik alanını buna göre konumlandırmaktadır. Bu kamusal/özel alan tanımlarının bolluğunu getirmiştir. Bu bolluk farklı nedenlere bağlanabilir: İlk olarak bu kavramın anlam ve kapsamı kişilerin dünya görüşüne göre farklılık göstermektedir. "Neye kamusal dediğiniz; insani varoluşun mahiyetini nasıl kavradığınıza, nasıl bir devlet toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişir"¹. Bu bağlamda kişi siyasi görüşüne göre kamusal alanı; "kamu otoritesinin geçerli olduğu yer", "çoğulculuğun, renkliliğin ve özgürlüğün olduğu alan", "kamu görevlisinin bulunduğu her yer" olmak üzere çeşitli şekillerde tanımlayabilir. İkincisi bazıları kamusal alan-özel alan karşıtlığını ahlaki bir hiyerarşi içinde yapar. Bazıları ise iki alan arasında sıralama yapar; önce özel alan sonra kamusal alan veya tersi gibi. Aslında bu yine de siyasi anlayışla yakından ilişkilidir. Üçüncü grup ise, günümüz toplumlarını anlamada "kamusal alan-özel alan" ayrımının yeterli bir ayrım olmadığını ifade eder ve bunun yerine "kamusal-özel-siyasal", "kamusal-özel-sivil-siyasal" gibi üçlü veya dörtlü ayrımlar koyar².

Kamusal alan tartışması, demokrasi tartışmalarının bir parçası olarak kendini göstermektedir. Bu tartışmanın başlangıç noktasını 1990 ve sonrasında dünya çapında gelişen neo-liberal dalga olarak görebiliriz. Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası yaşanan gelişmeler, bir süredir devam eden ileri ka-

* İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

¹ Mustafa Erdoğan, "Kamusal Alan ve Hukuk," Radikal, 03.12.2002.

² Vahap Coşkun, "Batı'da ve Türkiye'de Kamusal Alan," Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 12. Kitap, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2005, s.147-159.

pitalist ülkelerde yaşanan liberalizmin krizinin daha da açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu kriz karşısında demokrasi konusunda yeni açılımlara yönelik çalışmalar, öncelikle kamusal alan tartışmalarını gündeme getirmiştir. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru en azından teorik düzlemde yeni açılımlar, ancak kamusal alanla sağlanabilir ve ileri kapitalist toplumların yaşadığı krizin aşılabilmesi için meşruiyet zemini yaratan kamusal alanın geliştirilmesi gerekmektedir yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.

Kamusal alan üzerinde yapılan tartışmalarda henüz bir görüş birliğine, hatta genel hatlarında bile bir uzlaşmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle kamusal alan kavramının içeriğindeki bazı unsurlardan yola çıkan Seyla Benhabib, Batı politik düşüncesi içinde biçimlenen üç “kamu alanı” kavramına ulaşır. İlk olarak Hannah Arendt’in görüşlerinde temellendirilen “cumhuriyeti ve sivil yaşamı erdeme dayandıran geleneklerde ortak olan kamu alanı anlayışı” olan “agonistik” (tartışmacı) ve “birleşimsel” görüşü belirtir. İkinci model Kant’la başlayan ve liberal geleneğin “adil ve istikrarlı kamu düzeni” anlayışıyla biçimlenen “legalistik” kamu alanı modelidir. Son olarak da Habermas’ın içinde yer aldığı “söylemsel “kamu diyaloğu” modeli”ni açıklar³. Kamusal alan modelleri⁴ üzerine yapılan tartışmalarda genel olarak Benhabib’in yaptığı modelleme temel alınmaktadır. Ben de Benhabib’in izinden giderek bu üç kamu alanını ve bunlara bir ek yaparak “proleter kamusal alanı” inceledim.

Bu modellerin her biri toplum hakkında farklı bir yaklaşıma sahiptir ve bu bağlamda her biri farklı bir politik tercihi göstermektedir. Yalnız bu politik tercih, liberalizmin sunduğu sınırlar içinde bir tercihin ötesine işaret etmemektedir. Bu nedenle Benhabib’in modellemesine, dördüncü model olarak proleter kamusal alanı eklemek gerektiğini düşünmekteyim. Bu modelin farklılığı dayandığı sınıfın işçi sınıfını olmasından ve demokrasiyi işçi sınıfı lehine çevirmek çabasından kaynaklanmaktadır. “Proleter kamusal alan” yaratmayı hedefleyen bu model, yazarları tarafından açık bir şekilde tanımlanmasa bile, sosyalizm hedefine yöneliktir. Diğer modelleri değerlendirdiğimizde liberal ve söylemsel modeller, ileri kapitalist ülkelerin meşruiyet krizine çözüm üretmeye yöneliktir. Arendt’in kamusal alan anlayışının Antik Yunan’a dayanması ve ütopyik yönün ağır basması ve Yurttaşçı Cumhuriyet diyebileceğimiz bir anlayışa işaret etmesi yukarda

³ Seyla Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” Habermas and the Public Sphere, ed. Craig Calhoun, Cambridge, Mass., MIT Press, 1992, pp.72–98. Bu makale konusunda bir açıklık getirmek istiyorum: Bu makale birkaç yerde Türkçe’ye çevrilmiştir. Örneğin, Seyla Benhabib, Modernizm, Evrensellik ve Birey, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999. Türkçe’ye çevrilmesi esnasında gözden geçirilen makale İngilizce basımından oldukça farklıdır. Bu nedenle bazen Türkçe basımına atıf yapmak durumunda kaldım.

⁴ Kamusal alanın demokrasi kuramıyla yakınlığı tartışmasızdır. Bu bağlamda bir modelleme de Myra Marx Ferree, William A. Gamson, Jürgen Gerhards, Dieter Rucht tarafından “Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies,” makalesinde yapılmıştır. Bu çalışmaya göre modeller şunlardır: 1. Temsilci (Representative) Liberal Teori, 2. Katılımcı (Participatory) Liberal Teori, 3. Söylemsel (Discursive) Teori, 4. Yorumcu (Constructionist) Teori. Myra Marx Ferree, William A. Gamson, Jürgen Gerhards, Dieter Rucht, “Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies,” Theory and Society, No.31, 2002, pp. 289-324.

yaptığımız güncel değerlendirmelere çok da olanak vermemektedir. Yine de Arendt, kamusal alana ışık tutabilecek açılımları bağlamında incelenmesi gereken bir düşünür olarak öne çıkmaktadır.

2. Hannah Arendt Ve İki Boyutlu Kamu Alanı Modeli: Agonistik ve Birleşimsel Model

Arendt'in çalışmalarında "öykü anlatma" tarzını seçtiğini görürüz. Bu yöntemle tarihin görünür yüzeyinin altında geçmişin gizli kalmış anlamları, deneyimlerin tortuları bulunup çıkartılır ve geleceğe yönelir⁵. Fakat bu tarz bir anlatım bir muğlaklığı da getirdiği gibi, çalışmaları arasında bir izleği takip ederek birleştirmemize de olanak sağlar. Bu nedenle Arendt'in **İnsanlık Durumu, Geçmişle Gelecek Arasında** ve **Totalitarizmin Kaynakları** başlıklı çalışmaları arasında kamusal alan bağlamında bağlantılar kurulabilmektedir.

Antik Yunan'ın Polis'i Arendt'in kamusal alan kavramlaştırmasımın odak noktasını oluşturur. Polis'i veri olarak insan etkinliklerini emek, iş ve eylem olarak sınıflandıran Arendt, bu davranışların etkin oldukları alanları da kamusal ve özel diye ayırır.

Arendt, emek, iş ve eylemi, eş değerli etkinlik olarak görmez. Her bir etkinlik, belirli bir insanlık durumuna ve belirli bir bilinç düzeyine tekabül eder. Emek⁶ insanın biyolojik sürecine karşılık gelen bir etkinlik olarak, zorunluluk şeklinde kendini dayatır. Emek, insan hayatının yeniden üretimi için zorunlu olduğundan, özgürlük, emeğin gerçekleştiği alan dışında kalır. Arendt'in emek ile iş⁷ arasındaki ayrımı nitelik ve insan bilincine kattıkları açısındandır. Emek, insanın kendisini yeniden üretmesini sağlar ve iş ile ise yeni nesnelere ortaya çıkartılır. Bu nesnelere hemen tüketilip bitmez. İş ile insan (bu aşamada alet kullandığı ve farklı bir ürün ortaya çıkarttığı için *homo faber*dir) kendisinden ayrı bir ürün üretir, fakat bilincinin konumlandığı alan üretmek ve eşyalar dünyası olduğu için, emeğiyle çalışan insandan bilinç olarak daha üst bir noktada bulunur. Yine de yaptığı iş, insanlar arasında değildir. İş ile emek arasında belli bir ayırım yapmasına rağmen Arendt, her ikisini de, zorunlulukların bir sonucu olarak görür. Bu nedenle ikisi de doğal gereksinimlerin karşılanması zorunluluğunun gerekleri oldukları için hanenin yapısını ve işleyişini belirleyen temel unsurları oluştururlar. Haneye 'zorunluluk' hakimdir. Bu zorunluluk ilişkisi hane alanına sıkıştırılmıştır. Mülkiyete ve ev içi devamlılığı sağlayacak eşe ve kölelere sahip olmak, hane dışında yani Polis'in içinde özgür olmayı yani doğal gereksinimlerin zorunluluk bağlarından kurtulmayı getirir. Eğer bir yurttaş bu koşullara sahipse, ancak o zaman hane dışında özgür olabilir ve eşitsizlikçi yapıdan kurtulabilir⁸.

⁵ Benhabib, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," s.75-77.

⁶ Hannah Arendt, İnsanlık Durumu, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.35, 142 ve genel olarak iş konusunda s.131-205.

⁷ Arendt, İnsanlık Durumu, s.35-37, 205-209.

⁸ Oktay Uygun, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2003, s.74-75.

Şeylerin ve maddelerin üretildiği alanlar dışında, bir de insanın özünü ilgili bir etkinlik olan eylemlerin alanı vardır. Eylemler dolaysız olarak insanlar arasında cereyan eder. İnsanların çoğulluğu ile birlikte anlamlı olan eylem, siyasi hayatın olmazsa olmaz koşulunu oluşturur⁹. Söz ve eylem, Antik Yunan şehir devletinde, özgür yurttaşların ortak alanı 'koine' olarak adlandırılan alanda gerçekleşir ve bu alan, haneden (*oikos*) kesin olarak ayrılmıştır. Kamusal hayat, yani *bios politikos*, pazar meydanında, agorada yaşanır, fakat bu zorunlulukların alanı değildir. Mahkeme ve meclis görüşmeleri kamunun aktif hale geldiği bir alandır. Ayrıca ortak eylemler de kamuyu oluşturur (savaş veya savaş oyunları gibi). Antik Yunan'ın eşit yurttaşları, insana dair olan konuşmalar kamunun açıklığında yapılır. Kamusal alan ortak çıkarın ve gerçeğin konuşarak elde edildiği bir alandır¹⁰. Bu alan özgürlüklerin alanıdır ve insanın doğasından gelen zorunluluklardan kurtulmuş olarak katılması gereken bir alandır. Özel alan ise gerçek anlamda evle ilgilidir. Yaşamın yeniden üretimi için gerekli unsurlar burada varolur; köleler, kadınlar, çocuklar, ölüm ve doğum gibi olaylar, yani yaşamın zorunlulukları özel alanda "gölgelerde"dir¹¹. Özel alan aynı zamanda yurttaş olmayanlar üzerinde kurulan bir iktidar alanıdır¹². Tam bir insan olabilmenin koşullarını sağlayan bir unsur olarak mülkiyet, kişinin dünya meseleleriyle ilgilenme ve site işlerine katılma olanağını sağlamaktadır. Kamusal alan, yani siyasal yaşama katılma özgürlük alanı olarak kendini gösterir. Bu özgürlük anlayışı, modern özgürlük anlayışından oldukça farklıdır¹³.

Kamusal alan insanların farklılığının ortaya çıktığı ve etkileşimlerle, kamusal ve politik özneler olarak ortaklaşa var ettikleri bir alandır¹⁴. "Dolayısıyla, ortaklığa, ancak ve ancak daha fazla farklılık yaratarak ve farklılığı vurgulayarak ulaşabiliriz." Görünümler sahnesinde çoğulluk hakimdir; aktörler, izleyiciler vardır. İnsan çoğulluk içinde söylemin nesnesi olduğu zaman insanileşir¹⁵ ve bu çoğulluk içinde "biricikliğimizi", yani insanın biricik olma özgürlüğü ve konuşma yoluyla farklılık göstermesi sağlanmış olur¹⁶.

Arendt'in Polis'le birlikte tanımladığı kamu alanı kavramı totaliter görüşlere bağlanarak değerlendirilmektedir. Benhabib, iki ayrı konumda farklı içeriklere oturan kamusal alan kavramlarının karşılıklı taşıdığını belirtir. Bu

⁹ Arendt, İnsanlık Durumu, s.37.

¹⁰ Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.60-61,

¹¹ Jürgen Habermas, "The Emergence of the Public Sphere," The Polity Reader in Cultural Theory, Cambridge, Polity Press, 1994, p.83.

¹² Mehmet Tevfik Özcan, Modern Toplum ve Hukuk Devleti, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2008, s.109 vd.

¹³ Uygun, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, s.74.

¹⁴ Bu bağlamda Arendt'in tasvir ettiği kamusal alan "bir arada yaşamının sınırlarını, moral kodlarını ve doğrultusunu inşa etme sürecidir." Ali Yaşar Sarıbay, Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.6.

¹⁵ Fatmagül Berktaş, "Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır," Kamusal Alan, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.552.

¹⁶ Melanie Beacroft, "Defining Political Theory: An Arendtian Approach to Difference in the Public Realm," Politicis, Vol. 27, No.1, 2007, p.45.

karşıtlık “agonistik” ve “birleşimsel” terimleriyle açıklanabilir. “Agonistik” görüşe göre kamu alanı, kahramanlık ve seçkinliğin öne çıktığı ve paylaşıldığı, erdemlerin sergilendiği bir alandır. Arendt, bu kamusal alanı ‘*görünümler sahnesi*’¹⁷ olarak ifade eder. İnsanlar burada üstün olmak, itibar görmek ve insan olmanın getirdiği ölümlülüğü aşmak için bulunurlar. Bu alan *organize hatıraların* (organized remembrance) yaratıldığı alandır¹⁸.

Arendt’in diğer kamusallık görüşü ise “birleşimsel” olarak adlandırılır. Bu görüşe göre böyle bir alan, Arendt’in sözleriyle “insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri” her yerde ve her zaman ortaya çıkar. Bu modelde kamu alanı “özgürlüğün kendini gösterebildiği” yerdir. Örneğin kalabalık bir kent meydanı insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri bir yer değildir. İnsanların bir konuşmayı dinlemek amacıyla bir araya geldikleri bir toplantı salonu, çevreci bir eylem için bir araya geldikleri ormanlık bir yer “birleşimsel” görüşe örnektir¹⁹.

Kamusal alanın bu iki boyutu farklı, fakat içsel olarak birbirlerine bağlıdır. *Görünümler alanı* (space of appearance) konuşma ve ikna ile anlaşmanın hakim olduğu politikanın alanıdır. Diğerisi ise insanı doğadan ayıran ve insan faaliyetleri için devamlı ve istikrarlı zemin sağlayan insanın kendi ürünlerinin, kurumlarının ve düzenlemelerinin alanı olan *ortaklaşa dünyadır* (common world). Birincisi alanların ortaya çıkıp gelişmesini, ikincisi ise eylemin ve müzakereyenin kamusal alanlarını ortaya çıkaracak istikrarlı arkaplanı sağlar²⁰.

Arendt’in agonistik kamu alanı modelinde, bir kahramanın kendini kamu alanında göstermesi ve üstün olduğu niteliğini herkese sergilemesi söz konusudur. Birleşimsel modelde ise gündem belirsizdir. Yurttaşların uyumlu eylemi “birleşimsel” modeli oluşturur. Burada gündemin kimler tarafından, nasıl belirleneceğine dair bir açıklık yoktur. “Ayrıca, modernleşme sonucu oluşan yeniden siyasallaştırılmış toplumsal alana ilişkin konuların kamusal alanın gündemine taşınıp taşınmayacağı da Arendtçi kamusal alan kavramsallaştırmasında açıklanmaya muhtaçtır”²¹.

¹⁷ İngilizce literatürde “public sphere” ile “public space” arasında ayırım tartışmaları yapılmaktadır. Lattes, son zamanlarda teriminin morfolojik uzamın dinamik boyunu gizlemesinden dolayı veya “public sphere” kavramının daraltıcı olmasından dolayı “public space” teriminin tercih edildiğini belirtir. Buna örnek olarak da Arendt’in “public space”i, belirli bir bölge veya yer olarak değil, “görünümler yeri” olarak tanımlamasını gösterir. Bu ayrıca “birlikte olma” imkânını da içeren bir tanımdır. “Public Space” “kamusal alanının formel kuruluşuyla kamusal alanının kurumsal bir ifadesi olarak özellikle yönetim formlarını kaplama eğilimi gösterir.” Gianfranco Bettin Lattes, “New Forms of Public Space and New Generations,” *International Review of Sociology - Revue Internationale de Sociologie*, Vo. 14, No.2, 2004, p.224.

¹⁸ Maurizio Passerin d’Entreves, “Hannah Arendt,” <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

¹⁹ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” pp.77-78.

²⁰ D’Entreves, “Hannah Arendt,” <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

²¹ Ahmet Karadağ, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 3, Yıl: Temmuz-Eylül 2003, s.190.

Arendt'e göre özgürlük politikanın varlık nedeni, eylemin ise deneyim alanıdır. "Politika özgürlük gerektirir, özgürlük ise eylem gerektirir. Eylem de ancak bireyler arası özgür ilişkiler varsa yapılabilir. Arendt'te özgürlük insanın politik boyutunu oluşturur ve olmazsa olmaz olarak görülür. Özgürlük felsefi değil, politik bir konu olarak ele alınmakta ve böylece felsefi boyutun uzandığı egemenlik kavramından uzaklaştırılmaktadır. Felsefi boyutta egemenlikle özdeş sayılan özgürlük ya özgürlüğün inkarını ya da başkaların özgürlüğünü bir başkasının özgürlüğü aleyhine kullanmayı gerektirir. Bu nedenle Arendt, özgürlüğü politika yapmak olarak ortaya koyar. Fakat bu henüz toplumsalın yükselmediği Polis için yapılmış bir anlatımdır²². Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Arendt'in politik teorisi sonuçlara yönelik veya başarı elde etme hedefli değildir. Arendt politik eylemin ilkelerinden insanların paylaştığı uzlaşımları anlar ve politik eylem onur, erdem, korku ve aynı zamanda şan, şöhret, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi ilkelere dayanır²³.

Arendt'in kamusal/özel alan ayırımından ve bunları insan etkinlikleri ile bütünleştirmesinden üç varsayıma ulaşılmaktadır: Birincisine göre insan ölümsüz olmayı ister. İkincisi ise bunun gerçekleşmesi için insan eylem içinde bulunmalıdır. Üçüncü varsayım ise yapılan eylem bir seyirci önünde yapılmalıdır ve bu seyirci bu eylemi izleyip onu ölümsüz kılacak aktarımın konusu haline getirebilmelidir²⁴. Buradan da ulaştığımız sonuç insanı yüceleştiren eylem yapmak ancak politika yapmakla mümkündür²⁵.

Arendt'in kamusal alan modeli Antik Yunan'da olduğu gibi salt politik bir dünyada mümkün bir modeldir. Fakat modernleşme ile birlikte toplumsalın yükselişiyle politik alanla, yani kahramanlıkla sınırlanamayacak bir kamu alanı genişlemesi yaşanmıştır.

Arendt'e göre modern çağda siyaset, ekonomi tarafından işgal edilmiştir. Bunun sonucunda yeni bir alan olan "toplumsal alan" ortaya çıkmıştır. Bu alan kamusalın ve özelin rollerini tersine çevirmiştir. Özel alanın konusu olan ekonomi ve ev işleri, kamu alanının konusu haline getirilmiştir²⁶. Toplumsal alanın yükselişi ile birlikte, kamusalın ekonomi üzerinden yürümesi, insanların ilgisini tüketime yönlendirmiştir. Bu konuda Arendt iki tavır takınır: Birincisi, özel konuların kamusal alanına taşınması ile bireylerin değişik kişilikler ve zevkler geliştirmesi daha zengin bir nitelik kazanmaktadır. İkincisi ise, toplumsalın yükselişi ile kamusal geri itilmekte ve yıkıma sürüklenmektedir. İnsanlar artık ölümsüzlüğe yönelik evrensel kavrayıştan uzaklaşmaktadırlar ve ekonominin dar alanında üretici ve tüketici olarak varlık göstermektedirler²⁷.

²² Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.178.

²³ Andrew Schaap, "Political Theory and the Agony of Politics," *Political Studies Review*, Vol.5, 2007, p.64.

²⁴ Habermas, Arendt'le benzer şekilde kamusal tartışmalarıyla yurttaşların üstünlüklerini ortaya serebildiklerini ve ölümsüz şöhretin (the immortality of fame) yolunun açıldığını belirtir. Habermas, "The Emergence of the Public Sphere," p.83.

²⁵ Noel O'Sullivan, "Hannah Arendt: Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumu," *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Ed. A. De Crespigny, K. R. Minogue, 2. bs., Çev. Gülayşe Koçak, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994, s.227.

²⁶ Beacroft, "Defining Political Theory," p.43.

²⁷ O'Sullivan, "Hannah Arendt," s.231.

Artık insan ölümsüzlük arayışından vazgeçerek, maddi şeylerde mutluluk bulmaya başlamıştır. Bu ise Arendt'e göre gerçek bir mutluluk olamaz. Gerçek mutluluk politik alanda yapılan eylemlerle mümkündür. Arendt, insanın tüketime yönelerek dünyaya, politikanın konusu olan insani meselelere yabancılaştığını belirtir. Buradan da "sağduyu"nun kaybı ile totalitarizm arasında bağlantıyı kurmak mümkündür²⁸. Arendt'in aslında modernizm eleştirisi, modernliğin yükselişi ile toplumsalın kamusalı işgaline yönelik bir eleştiridir. Arendt, sorunun liberal/demokratik haklar noktasında çıktığını belirler. Bireyler, özel alandaki ekonomik sorunları nedeniyle, bazı haklarla tahkim edilmişlerdir. Devletin özel alana bu şekilde karışması ile özelle kamusal birbirine geçmiş ve sınırları belirsizleşmiştir²⁹. Kitle toplumu, özel/kamu ayırımını silecek, dünyanın kaybolmasına neden olmuştur³⁰. Bu nedenle Arendt'in talebi özel/kamu arasındaki sınırların yeniden kurulması yönündedir.

Arendt'in çıkış noktası Yunan "Polis"leridir. Fakat Arendt'in idealize ettiği Polis'in politik yaşamını sağlayan kadınların, kölelerin, emekçilerin, yurttaş olmayan sakinlerin, "gölgede kalmış ev işleri alanı"ndan çıkıp kamu yaşamına katılmaları, Arendt tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Toplumsalın yükselişi olarak ifade edilebilecek olan tüm insanların kamusal alana katılımı, Arendt'in modernizme yönelttiği eleştirinin vardığı son noktadır. Arendt'in tanımladığı kamusal alan modeliyle çizdiği insan ile (yukarıda belirtildiği gibi zorunluluklarından köle, kadınlar ve mülkiyet aracılığıyla kurtulmuş politik insandır bu) modern çağın çalışan hayvanı (*animal laborans*) arasındaki mesafe tartışılmayacak kadar büyüktür³¹. *Animal laborans*, *homo faber*'i Aristoteles'in *zoon politicon*'unun ezmiş, yok etmiştir³². Tersinden bakılırsa toplumsalın yükselişinin ve bu bağlamda modernitenin bu şekilde eleştirisi politik evrenselleşmeye de yönelik olarak değerlendirilebilir³³. Yaşamlarında politik etkinlikte bulunmak istemeyenleri dışlayan bir görüşe sahip olan Arendt, bu kişilerin politik etkinlikten (hatta oy vermekten) tamamen uzaklaştırılmaları gerektiğini düşünür. Bu kişilerden beklenen ise kamusal alanda kahramanca bulunan kişileri maddi açıdan desteklemeleridir ve kişilerin kahramanları zorunluluklardan kurtarmaları gerekir. Bu ise bugün için kabul edilemeyecek bir görüştür³⁴.

²⁸ Arendt, İnsanlık Durumu, s.193-205, 357-369, 399-406.

²⁹ Hasan Bülent Kahraman, "Post-Fenomenolojik Devlet Tasavvuru: Hegelci ve Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanığı," Doğu Batı, Yıl 6, Sayı:21, Kasım, Aralık, Ocak 2002-2003, s.58.

³⁰ D'Entreves, "Hannah Arendt," <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

³¹ Mehmet Tevfik Özcan, "Yasama Faaliyeti ve Kamusal Alan," Hukuk Kurultayı 2006, Cilt 2, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2006, s.430, bkz. Özcan, Modern Toplum ve Hukuk Devleti, s.109-110.

³² D'Entreves, "Hannah Arendt," <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

³³ Benhabib, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," s.75.

³⁴ O'Sullivan, "Hannah Arendt," s.241.

Arendt'in fenomenolojik özcülüğü kamusal alan varsayımlarını da belirler; ““kamu alanı”m ya içinde belli bir *etkinlik tipinin* (çalışma ya da emeğe karşıt olarak eylemin) gerçekleştiği alandır ya da Arendt onu kamusal diyalogun *tözel içeriğiyle* ilişkilendirerek diğer “toplumsal” alanlardan ayırır.” İş ve emek gibi etkinlik tipleri Arendt'te özel alana gönderilmektedir. Fakat bu etkinlik tipleri iktidarla ilişkilendirilerek sorgulanırsa kamusal alana taşman gündemler yaratabilir. Örnek: Bir fabrikada üretilen çiplere kota konulması durumunda, eğer kotayı koyanların meşruluğu ve bunu yapmaya hakkı olup olmadığı ve geçerli bir sebebe dayanıp dayanmadıkları sorgulanıyorsa, bu konu kamuyu ilgilendiren bir konu haline gelir. Kamu alanını gündemle belirlemek ve gündemleri sınırlamak, kamu alanının tanımlanmasını sağlamaz. Yukarıda değinildiği gibi gruplar mücadele ile her an yeni bir konuyu kamu alanına sokabilirler. “Birleşimsel” modelde de uyum içinde birlikte hareket edenler yeni bir gündem yaratma gücüne sahiptirler. Arendt'in bu kamu alanı tanımlaması da yetersiz kalmaktadır. Çünkü önemli olan etkinlik tipleri ayrımı veya gündemin içeriğinden çok, ortaya çıkan gündemin sonuçlarından uzak ya da yakın şekilde etkilenebilecekler tarafından sorgulanması ve bunu yapmaya herkesin hakkı olduğunun kabul edilmesidir³⁵.

Arendt'in kamusal alan kavramlaştırması idealize edilmiş Antik Yunan Polisi'nin ideal mekanı içinde konumlandırılmıştır³⁶. Arendt de nüfus artışıyla birlikte kamusal alanda politik olanın değil, toplumsal olanın ağırlık kazanacağını kabul etmektedir. “Bu bakımdan Arendt'in kamusal alan kavramsallaştırmasını, Antik Yunan Polisi'nin özelliklerine sahip bir mekanda gerçekleşebilecek kamusal alan modellerinin özel bir türü olarak değerlendirmek olasıdır”³⁷. Bu ise çağımızda mümkün değildir. Fakat yine de Arendt'in önemli bir vurgusunun aktif yurttaşlık üzerine olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Aktif yurttaş ise politik topluluğu ilgilendiren konularda katılımında bulunan kişidir. Bu bağlamda kamusal alan ise yurttaşların kolektif sorunlarda müzakerede bulunduğu ve karar verdiği alandır. Modern dünyada kamusal alanın inşası Polis'teki aktif yurttaşın yeniden inşası ile mümkündür. Bu ise kamu ve paylaşılan dünyanın yeniden ortaya çıkarılması, kişilerin kimliklerini var edebilecekleri ve karşılıklı ilişkilerin ve dayanışmanın yeniden kurulabileceği görünüm alanlarının yaratılması ile mümkündür³⁸.

3. “Kamu Diyalogu” Olarak Liberal Kamu Alanı Modeli

Tüm liberal görüşlerde mevcut olan ortak nokta devletin, kamusal alanda tarafsız usul kurallarını uygulayarak, onu güvence altına alması zorunluluğudur. Bunun için hukuk devleti ve insan hakları, anayasal-kurumsal güvencelerle korunuyor olmalıdır. Bu hukuk önünde eşitlik, sivil ve siyasal özgürlüklerin anayasal olarak tanınmış olmasını gerektirir. “Özel alanı siyasi

³⁵ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.80-81.

³⁶ Arendt, İnsanlık Durumu, s.65.

³⁷ Karadağ, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme,” s.178.

³⁸ D'Entreves, “Hannah Arendt,” <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

baskı karşısında koruyan sivil özgürlükler bireylerin serbestçe kendilerini gerçekleştirmelerine ve başkalarıyla ortak değerler etrafında gönüllü olarak bir araya gelmelerine zemin hazırlarken, siyasi özgürlükler yurttaşların kamu işlerine katılmalarına ve siyasi otoriteyi kendilerinin kılmasına imkan verir.” Özellikle basım-yayım özgürlükleri kamusal tartışmanın vazgeçilmez unsurlarıdır. Liberal görüş aynı zamanda devletin tüm kapsayıcı dünya görüşleri karşısında tarafsızlığı iddiasına dayanır. Yoksa devlet ortak çıkara göre değil, ya bürokrasiye göre ya da bir sınıfın, grubun çıkarlarına göre işlemeye başlar³⁹.

Siyasal liberalizm, salt politik nitelikte olan sorunları merkeze almış ve çatışmanın giderilmesi esasını üzerine kurulmuştur. Bu anlayış Hobbes’a kadar gitmektedir. Liberal gelenek toplumsal sorunları, haklar düzeyinde çözümlemekle ilgilenmiştir. Bu toplumsal sorun Hobbes’ta güvenlik arayışı, Locke’da mülkiyet, Hume’da kıtlık ve Bentham’da hukuk reformu şeklinde ifade edilebilir. Toplumsal sorun ne olursa olsun politik liberalizmin çerçevesi “bireysel karakterli temel haklar ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını sağlayacak bir politik yapının tesis edilmesi”dir⁴⁰. Bu politik yapı bugün kamusal alanın temel özelliklerini kısmen içinde taşımaktadır. Bu nedenle liberal kamu diyalogu olarak kamusal alan modelinin temel taşlarını atmış olan Locke, Mill ve Hayek ile genel bir giriş yapmak anlamlı olacaktır. Marx ve Rousseau’da kamusal alan anlayışına önemli katkılar koymalarına rağmen Habermas’ın söylemsel kamusal alan modelinin temellendirilmesine daha uygundurlar.

Liberal gelenek, kamusal alandaki bireyi hukuki bir çerçevede tanımlar ve politik yapıyla ilişkisini bu bağlamda kuran bireyi yurttaş olarak adlandırır. Kamusal alanda var olabilmek için tüm bireyler yasal çerçeveye sahip olan bu ortak kimliği, yurttaşlığı kullanacaklardır. Politik yapı ise, hem kendisini koruyacak, hem de yurttaşların birbirleriyle olan ilişkilerinde temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini denetleyecektir; bunun dışında kalan alanlarda, yani özel alanda ve sivil toplumda bireyler kendi iyilerinin peşinde koşacaklardır. Kısaca ifade etmek istersek liberal gelenek, kamusal alanın dokusunu yurttaş-hukuk-politik yapı ilişkisinde oluşturmuştur; bunun dışında kalan alanda yurttaş yoktur ve öz-çıkarları peşinde koşan bireyler, politik yapıyla değil, birbiriyle uzlaşma yönelik ilişkilere girerler⁴¹.

Liberal gelenekten Locke’un sözleşme kuramı çok açık olmasa bile ikili bir ayrıma dayanır: Birincisi insanların toplum halinde birleşmelerine yol açan ve insanlar arasında yapılan sözleşmedir. Bu sözleşme ile insanlar toplumu oluştururlar. İkinci adım ise insanlarla hükümet arasında yapılan ve insanların doğal haklarını kamuya devrettiği sözleşmedir. Bu iki sözleşmenin de yapılma amacı yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumaktır. Bu sözleşme teorisi, çoğunluğun rızası, anlaşması varsayımına dayanarak kendisi için meşruluk oluşturur. Burada önemli olan nokta hükümetin sözleşmeye uyması ve

³⁹ Mustafa Erdoğan, “Kamu Alanı ve Liberalizm: Birkaç Not,” Kamusal Alan ve Türkiye, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.99-100.

⁴⁰ Aydın Müftüoğlu, “Liberal Kamusal Alan: Rawls’un Uzlaşımçı Liberal Kültürü,” Sivil Toplum, Yıl 1, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2003, s.31-43.

⁴¹ Müftüoğlu, “Liberal Kamusal Alan: Rawls’un Uzlaşımçı Liberal Kültürü,” s.32.

uymadığı durumda sözleşmenin bozulacağı görüşüdür⁴². Bu noktada Locke'un liberal teoriye en büyük katkısı, sözleşmenin her zaman yenilenebilecek olduğunu söylemesidir⁴³. İktidar, devralınmış bir yetkiyi kullandığı için her zaman sorgulanabilir ve insanların doğa durumundan getirdiği doğal hakları olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına ihanet eden iktidar değiştirilebilir. Çünkü sözleşme bozulmuştur ve sözleşmeyi bozan iktidardır.

Locke'un anlayışına göre, sözleşme sırasında herkes eşittir, ama "efendi-köle, anne-baba ile çocuklar, karı-koca arasındaki ayrımlar siyasal niteliğe sahip olmadıkları gerekçesiyle özel alana indirgenmektedir." Bu tür bir homojenlik varsayımıyla hareket edilmezse, siyasal birlik kurma açısından yapılan sözleşmeye işlerlik kazandıracak mekanizma kurulamaz⁴⁴.

Locke'un kamusal alanında sözleşmeyi yapanlar sadece özgür erkeklerdir. Çünkü efendi-köle, ana-baba ve çocuklar, karı-koca arasındaki ayrımlar siyasi nitelik taşımazlar ve bu kişiler kamusal gündeme dahil olamazlar. Locke'un takipçisi çağdaş liberal düşünürlerde bir başka sınırlama yararlı ve iyi yaşam anlayışlarının kamusal gündeme sokulamayacağına ilişkindir. Çünkü bu tartışmalar kişilerin özel alanına ilişkin sorunlar olarak görülürler. Locke'un üzerinde durduğu temel konulardan biri mülkiyettir. Bu bağlamda bireyler mülkiyeti kullanabilmek, genişletebilmek için kamusal alanda ve devletle olan ilişkilerinde daha aktif bir konumdadırlar ve devletin bir bekçi devlet olmasını talep ederler⁴⁵. Ayrıca Locke'un kamusal alanı açık şekilde seküler olarak tanımlaması, insanların dini inançlarının alanı olarak devletin müdahale edemeyeceği özel alanı göstermesi de devlete biçtiği rolle ilgilidir⁴⁶. Liberalizmin temel düsturlarından biri olan devlet ve dinin alanlarının ayrılması, kamusal alanın temel koşullarından birini oluşturmaktadır.

Kamusal alan kavramının gelişmesine önemli bir katkıda John Stuart Mill tarafından yapılmıştır. Mill'in ayrımını yaptığı toplumsal alan-siyasal alan farklı niteliklere sahiptir⁴⁷. Bir toplumda yaşamının insanlara getirdiği karşılıklı sorumluluklar ve yükümlülükler vardır. İnsanların karşılıklı etkileşim halinde buldukları toplumsal alanda yerine getirmek zorunda oldukları sorumluluklar iki tür yükümlülükle birlikte tanımlanmıştır: Birincisi hak olarak tanımlanmış menfaatlere zarar vermemek ve ikincisi toplumun ve üyelerinin sürekliliği için zararlardan korumak amacıyla yapılan çalışma ve fedakarlıklara her bireyin payına düşen ölçüde katlanması gerekliliğidir. Bu toplumsal yükümlülükler dışında bireylerin kendisi üzerinde sonuç doğuran

⁴² George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, II. Yeni Çağ, Çev. Alp Öktem, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını:17, 1969, s.209-227.

⁴³ Klaus Eder, "The Public Sphere," *Theory, Culture&Society*, Vol. 23 (2-3), p.609.

⁴⁴ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.180.

⁴⁵ Müftüoğlu, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşmacı Liberal Kültürü," s.32.

⁴⁶ Jakob De Roover, S.N. Balagandhara, "John Locke, Christian Liberty, and the Predicament of Liberal Toleration," *Political Theory*, Vol.36., No.4, August 2008, pp.523-549.

⁴⁷ Millî, kamusal/özel ayrımını farklı eylem biçimleri arasındaki ayrım olarak niteler. Özel bir eylem, sadece faili etkiler, kamusal eylem ise başkalarını da etkiler. Raymond Geuss, *Kamusal Şeyler, Özel Şeyler*, Çev. Ayşegül Koçak, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.85-86.

olaylara müdahale edilmemelidir. Liberalizmin temel ilkesi olarak özgürlük esastır. Sonuçları bakımından sadece bireyleri ilgilendiren durumlar, diğer bireyler veya yasal-siyasal otorite tarafından beğenilmeyebilir. Bu gibi durumlar bireyin özgür hareket alanıdır. Sadece bireyleri ilgilendiren ekip durumlarda diğerlerinin telkiden başka yapabileceği bir şey olmamalıdır. Mill'e göre toplumsal alanda yer alan kesimler arasında ancak karşılıklı saygı çerçevesinde diyalog sağlanabilir⁴⁸. Mill, başta kamusal topluluğu geniş tutarken, daha sonra iktidarın ayaktakımmın eline geçmesi tehlikesine karşı bu topluluğa katılımı sınırlandırmak ister. Geniş kitleleri kapsayan kamuoyu, Mill'in bakış açısından iktidara sınır işlevi görebilecek, fakat kendisinin de sınırlanması gereken bir güç olarak değerlendirilir⁴⁹. Yurttaş, hesap sorabilecekleri politikacılar ister, fakat politik konularda katılımcı olmaya ihtiyaç duymaz. Bu anlayış sıradan yurttaşın politikayla ilgilenmeyeceğini, ilgilenmek için yeterince bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını varsayar. Bu nedenle yurttaşların kamusala katılımı seçimlerden seçimlere oy vermekle sınırlıdır⁵⁰.

Mill'e göre siyasal alanın kurulmasında iki temel ilke gözetilmelidir: Teleolojik ilke diyebileceğimiz ilk ilke "en iyi hükümet biçimi her türlü uygarlık durumunda uygulanabilir ya da seçilebilir bir biçim değil, fakat uygulanabilir ve seçilebilir olduğu koşullarda, o gün ve daha ileride, en büyük nicelikte yararlı sonuçları doğuran bir hükümet biçimidir". İkinci ilke ise her yurttaş bir yerel ya da genel bir kamu görevine çağrılmalıdır⁵¹. Temsili yönetim olmalıdır ve bu yönetim sadece çoğunluğun hak ve çıkarlarını değil, azınlığın da haklarını korumalıdır. Özel alanın korunması ve çoğunluğun tahakkümünün önlenmesi için bireyin kendisini ilgilendiren eylemlerine müdahale edilmemelidir. Bu da yönetim açısından nispi temsil sistemi ile mümkündür. Mill, yurttaşların yönetime katılımı konusunda Antik Yunan'ı örnek alır. Yurttaş kamuda aktif görev alarak ve ortak yarar doğrultusunda kafa yorarak, sadece yasalara uyan ve hükümete itaat eden yurttaş olmaktan çıkar. Katılım, ideal yönetimin bir şartıdır. Fakat küçük kentler dışında bu uygulanamayacağından temsili sistem mükemmel yönetimin ideal bir biçimidir⁵². Mill'in bu modeli liberal sisteme uygun bir toplumla mümkündür, yani halkın temsili sistemi korunması, benimsenmesi ve gereklerini yerine getirmesi ve bunu yaparken de gönüllü olması gereklidir⁵³.

⁴⁸ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.180.

⁴⁹ Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, s.242-243. Habermas, bu kitabında Mill'le birlikte Tocqueville'yi de değerlendirir ve ikisinin görüşünü birlikte "liberal teoriye çatışkılı kamusal alan anlayışı" olarak adlandırır. Bkz. Habermas'ın aynı kitabından s.237 vd.

⁵⁰ Myra Marx Ferree, William A. Gamson, Jürgen Gerhards, Dieter Rucht, "Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies," Theory and Society, No:31, 2002, pp.290-291. Bu çalışma J. S. Mill, Edmund Burke, Joseph Schumpeter, Anthony Downs ve William Kornhauser'i "temsili liberal teori" içinde ele alır.

⁵¹ John Stuart Mill, Representative Government, (Çevrimiçi)
http://www.constitution.org/jsm/rep_gov.htm 10/06/2008

⁵² Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.180-181.

⁵³ Mill, Representative Government, (Çevrimiçi)
http://www.constitution.org/jsm/rep_gov.htm 10/06/2008

Devletin işlevi ve müdahil olabileceği alanların belirlenmesi üzerinde duran Friedrich A. Hayek liberal kamusal alanın sınırlarının belirlenmesinde görüşleriyle etkide bulunmuştur. Devletin görevi, Hayek'in de sahiplendiği klasik liberal teorideki şekliyle insanın doğuştan getirdiği hakları korumaktır. Hayek'e göre kitlelerin gereksinimleri iktidarca tanımlanamaz ve bu nedenle siyasal iktidarın kamusal iyiyi sağlamak gibi bir işe girişmemesi gerekir. Siyasal iktidarın görevi kitlelerin kendi gereksinimlerini kendilerinin tanımlamasına müdahale etmemek ve bu gereksinimleri sağlayabilecekleri koşulları yaratmak olmalıdır. Minimal bir devlet müdahalesi olmalı ve bireylere özgürlüklerini gerçekleştirebilecekleri geniş bir özel alan sağlanmalıdır. Bu ise bireylerin özgür seçimler yapmalarının koşullarını sağlamakla olur. Bireysel özgürlüğün, yani özel alanın gerçek ve ideal alanı ise piyasadır. Devletin, bireyin özgürlüğünü koruması, piyasaya müdahale etmemesi ve piyasanın işlemesi için koşullarını garanti altına almasıyla olur⁵⁴. İktisadi özgürlük, siyasal ve bireysel özgürlük için bir zorunluluktur. Devletin özgürlük alanlarına müdahalesinin önlenmesi yasalarla düzenlenmiş olmalıdır⁵⁵. Hayek devletin toplumu biçimlendirmesinden çok, sivil topluma alan açması gerektiğini düşünmektedir⁵⁶.

Hayek'e göre toplumun üyelerinin her birinin kendi amaçları vardır ve herkesin kendi özgül çıkarlarını ileri sürmesi ve bunun üzerinde uzlaşılması mümkün değildir ve çatışma çıkar⁵⁷. Bu nedenle farklı amaçları uzlaştırmak yerine toplumsal kesimlerin bir arada yaşayabilecekleri ve herkesin amaçlarını gerçekleştirmek için eşit şansa sahip oldukları bir alan gerekir⁵⁸. Bu alanın oluşturulması ile amaçlar üzerinde uzlaşma değil, araçlar üzerinde uzlaşma sağlanmış olmalıdır. Hayek'in bu görüşünün altında düzen anlayışı yatar. Düzen çok karmaşık ilişkiler ağına sahiptir. Bir toplumda düzen geleceğe yönelik hedefler çizilerek sağlanamaz ve bu doğrultuda yönetilmesi mümkün değildir. Çünkü insanın maddi bilgisi bu karmaşık düzeni yönetmeye yeterli değildir. Hayek'in sosyal kuramı sınırlı bir siyasal alan öngörür. Siyasal düzenin oluşturulurken kurucu rasyonalizmden uzak durulmalıdır. Çünkü kurucu rasyonalizm yapısı gereği toplumun inşasında her eylemi öngörebileceği ve biçimlendirebileceği iddiasını taşır. Hayek'e göre ise herkesin iyi yaşam anlayışı bilinemeceğine göre kurucu akıl bu bağlamda gerçekte kurucu olamayacaktır⁵⁹.

⁵⁴ Laura Stein, "Understanding Speech Rights: Defensive and Empowering Approaches to the First Amendment," Media, Culter & Society, Vol. 26, 2004, p.105. Ayrıca bkz. Ömer Çaha, "Sivil Toplum: Temel Yaklaşımlar ve Tarihsel Gelişimi," (Çevrimiçi) <http://www.stgm.org.tr/egitim/docs/sivil%20toplum.doc> 21/04/2009

⁵⁵ Tayyar Arı, "Neo-liberalizm: Bireysel Özgürlük, Siyasal Özgürlük ve Toplumsal Eşitlik ilişkisi Ve Yeni Sağ," (Çevrimiçi) <http://www.tayyarari.com/download/neoliberalism.doc>

⁵⁶ Çaha, "Sivil Toplum: Temel Yaklaşımlar ve Tarihsel Gelişimi," (Çevrimiçi) <http://www.stgm.org.tr/egitim/docs/sivil%20toplum.doc> 21/04/2009

⁵⁷ Friedrich A. Hayek, Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Cilt III, Çev. Doç. Dr. Mehmet Öz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.209, 25-26.

⁵⁸ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.181-182.

⁵⁹ Hayek, Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Cilt III, s.211, 51-52.

Liberal bir çerçeve çizen yukarıdaki düşünürler, çağdaş kamusal diyalog görüşlerinin temsilcileri olan John Rawls'un ve Bruce Ackerman'm yollarını açmışlardır.

3.1. Rawls: Kamusal Akıl

A Theory of Justice⁶⁰ adlı çalışmasıyla tanınan John Rawls adalete ulaşmanın yollarını belirlemeye çalışmıştır. Adalete giden yolda “temel yapı” olarak adlandırdığı zorunlu kurumlar, prosedürler ve karar alma süreçleriyle sınırlandırılmış bir kuram oluşturur. Kantçı bir çizgiyi izleyen Rawls, adalete ulaşmanın yolları içinde karar alma sürecinde rasyonel müzakereyi de öngörür⁶¹.

Liberal gelenek, kamusal alanı, yurttaş-hukuk-politik yapı ilişkisi içinde oluşturmuştur. Rawls'un bu gelenekten farkı kamusal alan anlayışını “liberal ethos”u temel alarak tanımlamış olmasıdır⁶². Rawls, öncelikle demokratik bir ortamda farklı felsefi, dini, ahlaki görüşlerle bölünmüş olan bir toplumda eşit ve özgür yurttaşların nasıl barış içinde ve bir arada yaşayabileceği sorunundan yola çıkar. “Adalet sorunu, kamusal alanı oluşturan siyasal ve sosyal kurumların işleyişi ile ilgiliyken, siyasal toplumun birlik ve istikrarı sorunu kamusal alanda bireylerin vatandaş kimliği ile birbirlerine karşı gösterecekleri tavır ve davranışlarla ilgilidir.”⁶³ Bu nedenle modern toplumlarda bu birlik ve istikrarı sağlamanın aracı olarak çoğulculuğun normatif kuramını oluşturmaya yönelir⁶⁴. Kendi toplum kuramıyla (ve tabii ki kamusal alan kuramıyla) Habermas'm toplum kuramını karşılaştıran Rawls, kendi kuramının siyasal bir yaklaşım, Habermas'm kuramının ise kapsamlı bir görüş olduğunu belirtir. Farklı amaçlar ve hedeflerle hareket ettiklerini söyler⁶⁵. Fakat her iki düşünür de liberalizmin meşruiyet krizine çözüm üretmeye yönelmeleri ve bu çözümde kamusal alana önemli bir rol biçmeleriyle ortaklaşmaktadırlar.

Rawls, tarafsız, temelinde hiçbir öğretisi, kuram, dünya görüşü gibi iyi anlayışlarının yer almadığı bir siyasal adalet kuramının uzlaşmanın önkoşulu olduğunu ileri sürer. Liberal geleneğin adalet anlayışı negatif özgürlüğe dayalıdır. Rawls bu adalet anlayışının sorunları çözmeye yetersiz kaldığını düşünmüş ve eşitliğe dayalı bir adalet anlayışı geliştirmeye çalışmıştır⁶⁶. “Başkalarının özgürlüğüne zarar vermediği sürece bireyin özgürlüğünü garanti altına alacak ve toplumda fırsatların tarafsızca dağıtılması olanağını sağlayacak ilkelerle bu eşitlik sağlanacaktır”⁶⁷. Böyle bir adalet anlayışı farklı iyi anlayışlarının, farklı

⁶⁰ John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 1971.

⁶¹ Özlem Denli, “Adaletin Kültürle İmtihani,” *Lapsus*, Sayı 1, Bahar 2006, s.171.

⁶² Müftüoğlu, “Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü,” s.32.

⁶³ Nazif Tok, “Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik,” *Kamusal Alan ve Türkiye*, Ed. Ahmet Karadağ, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.111.

⁶⁴ Denli, “Adaletin Kültürle İmtihani,” s.172.

⁶⁵ John Rawls, *Siyasal Liberalizm*, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.398-401.

⁶⁶ Müftüoğlu, “Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü,” s.33.

⁶⁷ Yasemin Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004, s.343.

ve çatışan çıkarların olduğu yerde özgür ve eşit yaşamayı sağlar⁶⁸. Rawls adalet anlayışını kurarken temelinde Locke, Rousseau ve Kant'ın toplum sözleşmesi teorisinden yola çıkar ve onu "genelleştirmek ve ...daha yüksek bir soyutlama düzeyine taşımak" istemektedir⁶⁹. Rawls, **A Theory of Justice**'da ulaşmaya çalıştığı evrensel adalet teorisinden daha sonra vazgeçerek, **Siyasi Liberalizm** kitabında pratik yönelimli bir kuram oluşturmaya çalışır. Bu kuramın pratik yönelimli olmasının anlamı ise geçerlilik alanının yaşadığı toplumla sınırlı olması demektir. Rawls kuramda tarihsel ve toplumsal olarak belli özelliklere sahip toplumları merkeze alır, aslında işaret edilen bu toplum Amerika'dır⁷⁰.

Rawls'un kuramlarında özne "eşit ve özgür yurttaş"tır. Bu kavram, hem adalet teorisinin, hem de siyasal liberalizmin kurucu unsurudur. Rawls'un yurttaş kavramsallaştırması, moral bir birey anlayışına dayanır. Her bireyin kendi amaçları, çıkarları vardır. Bireyin kamusal işlev gören kamusal aklın temsilcisi olması için öncelikle birincil iyiler (goods) konusunda belli bir doyuma ulaşmış olması gerekir. Yurttaşlar kamusal aklın temsilcisi olarak kendi özel çıkarlarını bilmedikleri bir başlangıç durumunda, çıkarlarının ne olabileceğini tanımlarken, diğer bütün yurttaşların da çıkarlarını tanımlamış olurlar. Bunun için öncelikle liberal özgürlüklerimizin yasal olarak garanti altına alınmış olması gerekir. Yani yurttaşlık kavramı Rawls'da liberal özgürlüklerin varlığı ve diğer tüm haklara önceliği ile korunma altına alınmış olur⁷¹. Böylece temel özgürlüklerin kısıtlanmasını ve fırsat eşitliği ilkesinden yararlanmanın yozlaştırılmasını önlemek ister. Hakların önceliği aynı zamanda devletle, yurttaşların arasındaki ilişkinin hakkaniyetle kurulmasını da sağlayacaktır⁷². Her yurttaşın adalet ilkesi üzerinde yükselen dokunulmazlığı vardır⁷³. Devletin sınırları belirlidir ve devlet bu sınırlarla bağlı kaldıkça yurttaşların kamusal aklı aktif şekilde işleyebilecektir.

Rawls, kamusal alanda kamusal aklın temsilcisi yurttaşların tam otonomiye sahip olabilmesi için şu iki adalet ilkesini ortaya koyar: 1. Herkes eşit temel hakların ve özgürlüklerin korunduğu bir düzene sahip olacaktır. 2. Toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için şu iki temel anlayış uygu-

⁶⁸ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.182-183.

⁶⁹ Müftüoğlu, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşmacı Liberal Kültürü," s.33.

⁷⁰ Denli, "Adaletin Kültürle İmtihanı," s.171.

⁷¹ Andres De Francisco, "A Republican Interpretation of the Late Rawls," The Journal of Political Philosophy, Vol. 14, No.3, 2006, p.271. Yazar Rawls'ın çerçevesinde iyi düzenlenmiş bir toplumun kamusal erdemlerinin geçerliliğinin ve açıklamasının ancak yurttaş kimliği çerçevesinde mümkün olacağını düşünmektedir. Rawls, birey/yurttaş gerilimini, yurttaş kamusal aklın temsilcisi olarak, başlangıç durumuna yerleştirir ve bu yurttaşlar bireylerin içinde yerleşik olduğu toplumun temel yapısını düzenleyecek ilkelere karar vereceklerdir. Rawls yurttaş, normatif kamusal kimlik olarak yorumlar. Yurttaşlık konusunda birçok görüş mevcuttur. Bu konuda karşılaştırmalı bir bilgi için bkz. Will Kymlicka, Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006, "Yurttaşlık Kuramı" bölümü s.395-452.

⁷² Aşlı Çırakman, "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe," Liberalizm, Devlet, Hegemonya, Der. E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, Mart 2002, s.112.

⁷³ Hikmet Kırık, "Adil Siyasal Düzen Kurgusu ve Liberal Kamusal Alan," Doğu Batı, Yıl 7, Sayı 28, Ağustos, Eylül, Ekim-1, 2004, s.260.

lanmalıdır: Birincisi herkese fırsat eşitliği sağlanmalıdır. İkincisi mevcut eşitsizlikler, toplumun en dezavantajlı üyelerinin en çok yararına olacak şekilde düzeltilmeye çalışılmalıdır⁷⁴. Bu iki ilke toplumda varolan eşitsizlikleri düzenlemek için ortaya konulmuştur. Rawls, böylece yurttaş için temel özgürlüklerin gerçekleşmesini birincil iyilerin bölüşümüne dayandırmış ve insanların kendilerine saygıları çerçevesinde kamusal alanda yer alabilecekleri öngörüsüyle hareket etmiştir⁷⁵.

Bu iki ilkenin gerçekleştirilmesi, toplumsal kurumların adil olması ve toplumun üyelerince benimsenmesine bağlıdır. Yani Rawls, siyasal adaleti meşruiyetin temeli olarak görür. Rawls, siyasal adaletin gerçekleştirilmesinin meşruiyetini üç temel kavram çerçevesinde ortaya koyar: Başlangıç durumu, örtüşen uzlaşma ve kamusal akıl.

Rawls'un siyasal adalet anlayışı, toplumsal sözleşmenin genelleştirilerek toplumsal sorunlara çözüm arayışına ve bunun zemini olarak uzlaşma ulaşmaya yöneliktir. Rawls siyasal adalet anlayışı ile sözleşmeyi yaşama geçirmeye çalışmaktadır ve siyasal adalet anlayışının üç temel özelliği vardır.

1. Birincisi, siyasal anlayışın konusuna ilişkindir. Böyle bir anlayış, her ne kadar ahlaki bir anlayış olsa da, aslında belli bir konu için yani, siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlar için düşünülmüş bir ahlaki anlayıştır. "Özellikle, benim toplumun "temel yapısı" olarak adlandırdığım ve şu anki maksadımız için modern anayasal demokrasi olarak düşünülebilecek bir yapıya uygulanır. ... Öyleyse, siyasal adalet anlayışının öncelikli konusu, temel kurumlar çerçevesiyle buna etki eden ilkeler, standartlar, kurallar ve bunun yanında bu idealleri gerçekleştiren toplum üyelerinin karakter ve davranışlarında bu normların nasıl ifade edileceğidir."

2. İkinci özellik sunuş şekliyle ilgilidir: Siyasal adalet anlayışı kendi başına duran bir görüş olarak sunulmaktadır. Siyasal anlayışı bir ya da birden fazla kapsamlı doktrine dayandırarak meşrulaştırmak istesek de, bu anlayış ne temel yapıya uygulanan bir doktrin şeklinde, ne de öyle bir doktrinden doğmuş olarak sunulur; temel yapı sanki ayrı bir konuymuş gibi düşünülür.

3. Siyasal adalet anlayışının üçüncü özelliği, içeriğinin demokratik toplumun kamusal siyasal kültüründe mevcut belli temel düşünceler ışığında ifade edilmesidir. Bütün kapsamlı doktrinler -dinsel, felsefi ve ahlaki- sivil

⁷⁴ Rawls, *Siyasal Liberalizm*, s.51.

⁷⁵ Francisco, "A Republican Interpretation of the Late Rawls," s.273. Yukarıda söylenenler bağlamında Rawls'un "insanın kendisine saygısı" gibi cumhuriyetçi bir erdemi dikkate alması ve başka başlıklarda cumhuriyetçi erdemleri dikkate alması, Rawls'un cumhuriyetçi mi, liberal mi olduğu tartışmasını getirmiştir. Bazı cumhuriyetçi erdemlerin dikkate alınması, bence Rawls'un liberal anlayış dışına yerleştirilmesi için yeterli değildir. Çünkü Rawls liberalizmi geliştirme çabasındadır. Bu geliştirme sürecinde cumhuriyetçi öğeler kullanmış olması, bütünün niteliğini değiştirecek çapta değildir. Bu nedenle liberalizmin ağır bastığı söylenebilir. Rummens, gerçek hayatta, hem liberal hem de cumhuriyetçi unsurların birlikte varolduğunu söylemektedir. Stefan Rummens, "Debate: The Co-originality of Private and Public Autonomy in Deliberative Democracy," *The Journal of Political Philosophy*, Vol.14, No.4., 2006, p.469.

toplumun “arka plan kültürü” diyebileceğimiz alanına aittir. Bu toplumsal alanın kültürüdür, siyasal alanın değil⁷⁶.

Siyasal adalet anlayışı, kamusal alan ile sivil toplum arasındaki ilişkileri düzenlemede de iş görecektir.

Rawls, başta hiçbir ilkenin, dünya görüşünün olmadığı bir “başlangıç durumu” kurgular. Bu durum özgür ve eşit bireylerin adil bir uzlaşmaya varabilecekleri zeminin yaratılması için düşünülmüştür. Başlangıç durumunda bireyler tüm bağlam ve özelliklerinden sıyrılmışlardır, yani bireyler hangi sınıftan geldiklerini, hangi dine mensup olduklarını, cinsiyetlerini vb. bilmemektedirler. Aynı zamanda kendi iyi yaşam anlayışlarından da yoksundurlar⁷⁷. Yani bir “bilgisizlik peçesi”yle sarmalanmış yurttaşlar olarak bu başlangıç durumunda, kendi kişisel çıkarlarından uzaklaşarak, bireylerin temel çıkarlarının savunucusu olurlar⁷⁸. Bu kişilere nasıl bir toplumda yaşamak istedikleri sorulduğunda adaletin “eşitlik” ve “fark” ilkelerini ortaya koyup kabul edeceklerdir. Bu kişiler ahlaki ve akli yetileri nedeniyle özgür ve eşittirler. Ahlaki ve akli yetilerinin varolması demek; birincisi makul olmalarıdır, yani siyasal adaleti anlayıp, uygulama ve buna uygun hareket edebilme kapasitesine sahip olmak demektir. Makul kişi kendi hareketlerinin sonucunu hesap edebilen, diğerlerinin iyiliğini de gözetebilen, kendini başkaları için feda etmeyen, fakat bencil de olmayan kişidir. İkincisi rasyonel olmaktır. Rasyonellik kişinin kendi çıkarlarını gözetebilmesi ve buna uygun eylemde bulunmasıdır. Makul kişi siyasal adaletin ilkelerini anlar, onaylar ve buna uygun hareket ederken, rasyonel kişi de farklı dünya görüşleri, iyi anlayışları ve çıkarları ifade eder ve “makul çoğulculuk”u oluşturur. Makul çoğulculuğun alanı Rawls’a göre siyasal, kamusal veya özel alan değildir. Makul çoğulculuk kültürel artalandır ve içinde yeşerttiği değerler siyasal nitelik taşımaz. Eşit siyasal ve sivil özgürlükler, fırsat eşitliği siyasal değerleri oluşturur. Bu alan partilerin, çıkar gruplarının, dünya görüşlerinin, felsefelerin çatıştığı bir alandır⁷⁹. Rawls, görüşünün asli unsurlarından biri olan makul çoğulculuk kavramını nötr ve siyaset dışı bir kavram olarak sunmaya özen gösterir. Fakat liberal değerlerle örülü makul çoğulculuk kavramı bu nedenle siyasetin bir parçasıdır.

Rawls’un siyasal değerler olarak adlandırdığı eşit siyasal ve sivil özgürlükler, fırsat eşitliği liberal bir devlette, haklar olarak iyi kavramına göre önceliğe sahiptirler. Her toplumda haklar ve farklı farklı iyi anlayışları mevcuttur. İyi anlayışı, bireylerin kendi tercihlerini gösterir ve bireyler kendi iyilerini, çıkarlarını özel alanda takip edebilirler. Devlet ve kurumlar, bireylere kendi iyi anlayışlarını takip edebilmeleri için eşit fırsat sağlarlar⁸⁰. Rawls, önceliği haklara verir. Çünkü farklı iyi anlayışları, hak ve özgürlükleri kendilerine göre tanımlarlar. Belirli bir iyi anlayışına sahip olanlar iktidara sahip olduklarında,

⁷⁶ Rawls, *Siyasal Liberalizm*, s.56-60.

⁷⁷ Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, s.345.

⁷⁸ Francisco, “A Republican Interpretation of the Late Rawls,” p.272.

⁷⁹ Çırakman, “Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe,” s.116-117. Rawls’un bu değerlendirmesine baktığımızda çatışan tarafların toplumsal alanı, uzlaşan tarafların ise kamusal alanı oluşturduğunu görmekteyiz.

⁸⁰ Tok, “Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik,” s.112.

diğer iyi anlayışlarına sahip olanların hak ve özgürlüklerini sınırlayabilirler. Bu nedenle Rawls iyi anlayışlarına dayanmayan (nötr!) herkese aynı eşitlik ve özgürlüğü tanıyan haklara öncelik verir. Burada Rawls'un hakların önceliği ilkesi, siyasal adaletin eşitlik ilkesiyle birlikte uygulanabilir. Yeterli bir biçimde düzenlenmiş eşit temel hak ve özgürlükleri kullanma hakkı herkesindir⁸¹. Siyasal iyiyi oluşturan bu haklar bütünlüğü ideolojik ve dinsel içeriğe sahip değildir. Yani herkes kendi iyi anlayışı peşinden koşabilir, fakat bu iyi anlayışları siyasal iyi kavramı ile sınırlandırılmıştır⁸².

Rawls'un siyasal iyisinin neden diğer iyilere göre üstün olduğu konusu, siyasal adaletin meşruiyeti ile ilgili bir konudur. "Metafizik" ve "siyasal" adalet arasında ayırım yapan Rawls, metafizik adalet anlayışının felsefi, dini öğretilere dayandığını ve bu nedenle kişiden kişiye farklılık gösterdiğini ve bölünmeye neden olduğunu belirtir. Siyasal adalet ise demokratik bir toplumun temelinde bulunduğu varsayılan belli temel düşünceler çerçevesinde oluşturulan tanımlardır. Böylece demokratik bir siyasal yapının öznelinin kendi haklarındaki kavrayışlarına ters düşmeyen ve Rawls'un "örtüşen uzlaşım" olarak adlandırdığı durum ortaya çıkacaktır⁸³. Örtüşen uzlaşım, makul, kapsamlı, hatta bağdaşmaz öğretilerin, ortak bir noktada buluşmasıdır. Rawls, bu ortak noktanın siyasal adaletin iki temel ilkesi olduğunu düşünmektedir.

Örtüşen uzlaşımın zemininde liberal demokrasinin politik kültürü vardır. Rawls, bu politik kültürün üç unsurunu şu şekilde sıralar: 1. Örtüşen uzlaşım, makul ve kapsamlı öğretilerin uzlaştırılmasına yöneliktir. Makul ve kapsayıcı öğretilerin çeşitliliği liberal demokraside kamusal kültürün temel özelliğidir. Buradaki makul çoğulculuk, basit çoğulculuktan farklıdır. Özgür şartlar altında, özgür insan aklına dayanan bir çoğulculuk söz konusudur. 2. Tek bir kapsayıcı görüşün var olabilmesi, devlete tek bir iyi anlayışının hakim olması demektir. Rawls, başta koyduğu siyasal değerlerle ve örtüşen uzlaşım ile bunu önlemeye çalışmaktadır. 3. Örtüşen uzlaşım, birey ve grupların çıkarlarının birleşmesi değildir, herkes kendi iyisini takip etme özgürlüğüne sahiptir. "Toplum ve kişiler olarak vatandaşlar adalet ilkelerini ve bu ilkelerin insan karakterine yansımaları ve kamusal hayatta ifade edilmesini sağlayan siyasal değerler" üzerinde uzlaşmışlardır. Bu nedenle siyasal iktidarlar değişse de, siyasal değerlerin mevcudiyeti koşullarında bireylerin sistemi özgürce desteklediklerini kabul etmek gerekir⁸⁴.

Örtüşen uzlaşım iki aşamalıdır. İlk aşama anayasal görüş birliği aşamasıdır. "Anayasal görüş birliğinde, belli temel ilkeleri karşılayan bir anayasa toplumdaki siyasal rekabeti düzenleyecek demokratik seçim prosedürlerini yerleştirir." Sadece demokratik devletin siyasal prosedürlerini kapsar⁸⁵. Seçim sistemiyle bu içerik somutlaşır. Anayasal uzlaşımın istikrarlı olabilmesi için, liberal ilke ve değerleri temel yapı aracılığıyla gerçekleştirmesi gerekir. Anayasal

⁸¹ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.182-183.

⁸² Çırakman, "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe," s.114.

⁸³ Benhabib, Modernizm, Evrensellik ve Birey, s.25.

⁸⁴ Rawls, Siyasal Liberalizm, s.181-186.

⁸⁵ Rawls, Siyasal Liberalizm, s.195.

uzlaşımın içerdiği ilke ve değerler, kamusal olarak kabul edilir ve kamusal alanda bir ölçüt olarak kullanılacak hale gelebilirse, böylece anayasal uzlaşım kamusal aklın ürünü olarak örtüşen uzlaşım dönuşür. Siyasal adaletin yaratıldığı kamusal tartışma ortamında kapsayıcı farklı görüşlerin tartışılması, bunların savunucularının seslerini duyurabilmeleri ile tartışma ortamı zamanla kök salacak ve örtüşen uzlaşım gerçekleşecektir. Rawls, örtüşen uzlaşımın bir ideal olduğunu ve hiç bir zaman tam olarak gerçekleşmeyeceğini belirtir⁸⁶.

Rawls, siyasal adaletin, liberal demokratik bir toplumda makul-kapsayıcı görüşleri içinde barındırarak nasıl liberal demokratik sistemi mümkün kıldığını göstermek ister ve bu çerçevede örtüşen uzlaşım ile herkesin kapsandığını (yukarıda bu herkesin tanımını ve katılımın sınırını belirtmişim) ve sistemin meşruluğunu tanımlar⁸⁷. Örtüşen uzlaşımın temel unsuru insanın karakteri gereği uzlaşmaya yatkın olmasıdır. Bu da ancak doğumla girilen ölümlle çıkılan, iyi düzenlenmiş, liberal demokratik bir toplumun yurttaşlarında olabilecek bir karakter özelliğidir⁸⁸. Devletin siyasal değerleri gerçekleştirmede tarafsız olması bunu getirir. Devletin tarafsızlığı, farklı iyi anlayışlarına ve kapsayıcı öğretilere aynı mesafede durmasından kaynaklanır. Yurttaşların kendi iyilerini takip etme özgürlüklerinin garanti altına alınmış olması ise meşruiyet sorunun çözümlü olarak görünmektedir. Örtüşen uzlaşım ile olanaklı kılman kamusal akıl, Rawls'un siyasal adalet anlayışının meşruiyet ilkesini oluşturur. "(Örtüşen uzlaşım ile) vatandaşlar siyasal olanın ne olduğu konusunda herkesin kabul edebileceği ortak bir alanda" uğraşır ve yurttaşların kamusal akıl yürütmesi ile meşruiyet ilkesi hayata geçirilmiş olur⁸⁹.

Rawls, siyasal alan içinde etkin kullanılan akla, kamusal akıl⁹⁰ adını verir. Bu akıl çoğulcu liberal demokratik toplumun kolektif aklıdır. "Kamusal akıl

⁸⁶ Rawls, *Siyasal Liberalizm*, s.200-209.

⁸⁷ Müftüoğlu, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü," s.37.

⁸⁸ Rawls burada Kantçı birey anlayışından yola çıkar. Doğası gereği ahlaki bir varlık olan Kant'ın bireyi, uzlaşmaya eğilimli ve diğerlerini kendisi gibi bilen bir bireydir. Rawls, her zamanki gibi felsefe ardalanını dışarıda bırakarak, bu bireyi liberal bir birey olarak tanımlar. Rawls, *Siyasal Liberalizm*, s. 179-209.

⁸⁹ Çırakman, "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe," s.120-122.

⁹⁰ Rawls'in Türkçe'de yayınlanan eserlerinden biri de Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesi'nin Yeniden Ele Alınması', Çev. Gül Evrin, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim, 2003. Rawls'un Siyasal Liberalizm'de geliştirdiği "kamusal akıl" kavramı, bu çalışmada uluslararası ilişkilerde konumlandırılır ve uluslararası ilişkilerin kamusal akılla nasıl düzenlenebileceğini açar. Halkların temsiline dayanan ve yola bilgisizlik peşesiyle başlanan bir başlangıç durumu yaratılır. Başlangıç durumuna katılabilecek olan ülkeler ve katılamayacak olan ülkeleri tanımlamak için Rawls, iyi düzenlenmiş toplumları (bu liberal anayasal demokrasinin yerleşik olduğu toplumlardır) en üste koyarak, liberalizme yakınlığına göre kendisine göre daha aşağıya doğru bir sınıflandırma yapar. Rawls'un yasatanıma, iyiliksever cumhuriyetçi vb. tanımlarla bu uluslararası müzakereden dışladığı toplumlarla, iyi düzenlenmiş toplumlar arasında ilişkiler halkların temsilcileri arasında yapılan müzakereyle elde edilen kurallar çerçevesinde yapılır. Kısaca özetlersek, bu çalışma uluslararası alanda farklı dil, din, kültür, kurumsal ve tarihsel birikim taşıyan halklar arasında kamusal aklın hangi yollarla hayata geçirebileceği üzerine bir çalışmadır. Ayrıca bu konu üzerinde iyi bir çalışmada Seyla Benhabib, Ötekilerin Hakları; Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, İstanbul, İletişim Ya-

... demokratik bir halkın karakteristik özelliğidir. Eşit vatandaşlık konumunu paylaşan vatandaşların aklıdır”⁹¹.

“... (K)amusal akıl, üç şekilde kamusaldır: Vatandaşların aklı olmasından dolayı kamunun aklıdır; konusu kamunun iyiliği ve temel adalet meseleleridir ve doğası ve içeriği, bunların toplumun adalet anlayışı tarafından ifade edilen idealler ve ilkeler tarafından belirlenmesinden ve bu anlamda herkesin görüşüne açık olmasından ötürü kamusaldır”⁹².”

Demokratik bir toplumda yasa yapmak ve anayasa değişikliğine gitmek için işlevi siyasal alanla sınırlı tanımlanmış kamusal akıl devreye girer. Kamusal akıl “kolektif bir bütün olarak birbirleri üzerinde nihai siyasal ve zorlayıcı güç kullanan eşit yurttaşların” aklıdır. Bu bağlamda kamusal aklın işlevsel olduğu kamusal tartışma gündemi sınırlıdır. Bu sınırlılık siyasal adaletin ilkeleri çerçevesindedir. Siyasal adalet konusunda uzlaşım sağlandıktan sonra, kamusal konularda farklı anlayışların varolması ve tartışılması mümkündür. Siyasal adaletin yerine, iyi anlayışlarına dayanan adalet anlayışlarının geçirilmeye çalışılması yasaklanmıştır⁹³. Eğer bütün vatandaşlar eşit temsil ediliyorsa, tek bir kapsayıcı görüşün buyrukları yönünde devletin kullanılması kabul edilemez. Çünkü bu durumda hakların önceliğini bir grubun iyi anlayışı almış demektir ve bu da siyasal adaletin ilkesi olan karşılıklılık ilkesini bozar. Yani herkesin kendi iyisine yönelmesi engellenmiş olur. Rawls, bu bağlamda kamusal aklın uygulanması konusunda sınırları belirtmiş olur⁹⁴. Buradan yola çıktığımızda kamusal alanın, “herkesin kabul edebileceği siyasal adaletin ilkeleriyle ve anayasal esaslarla ilgili” bir alan olduğunu tespit edebiliriz.

Sonuç olarak Rawls’ta kamusal alan, kamusal onay/uzlaşma temelinde tesis edilmiştir; bu alanda belirleyici olan kamusal aklıdır. Kamusal akıl, liberal toplumun kendi tarihinden taşıyıp getirdiği liberal ilke ve değerlerden oluşan liberal ethos, yani uzlaşım temelinde tesis edilmiş liberal kültürdür. Kamusal alanın uzlaşım karakteri, ahlaki, kültürel ve politik düzeylerde tesis edilen uzlaşımdaya dayalıdır. Bu, liberal gelenek açısından son derece yeni bir kamusal alan tanımıdır; Rawls ile birlikte kamusal alanın yurttaş-hukuk-politik yapı ekseninde tanımlanması dönemi sona ermiştir. Artık, liberal kamusal alan, kaynağını liberal toplumun tarihinde bulan uzlaşımdaya dayalı liberal kültür çerçevesinde tanımlanacaktır⁹⁵.

Kamusal akıl, bir yol gösterici ilke olarak, hukuksal alanda kendini gösterse de, sadece hukukun alanı içinde etkinlik göstermez. Kamusal akıl, yasaların uygulanmasında ve anayasal sorunlarda bir ölçüt olmalıdır. Bu bağlamda bir tür denetim mekanizması işlevini görmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin kimler tarafından, hangi koşullarda kullanılacağı gibi tartışmalarda kamusal

yınları, 2006. Bu çalışmanın üçüncü bölümü “Halkların Yasası, Dağıtım Adaleti ve Göçler,” s.81-139.

⁹¹ Rawls, Siyasal Liberalizm, s.247.

⁹² Rawls, Siyasal Liberalizm, s.248.

⁹³ Rawls, Siyasal Liberalizm, s.171-209, Karadağ, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme,” s.182-183.

⁹⁴ Çırakman, “Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe,” s.127.

⁹⁵ Müftüoğlu, “Liberal Kamusal Alan: Rawls’un Uzlaşımçı Liberal Kültürü,” s.42.

akıl bir ölçüt işlevi gördüğü oranda, neyin iyi ve adil olduğuna dair görüşleri ortaya çıkarması dolayısıyla liberal meşruiyet ilkesi olmaktadır⁹⁶.

Rawls'un örtüşen uzlaşımı doğası gereği kamusal alanı gerektirmektedir. Kamusal alanda kamusal uzlaşım için ilk olarak Rawls makul olmayan tüm kapsayıcı görüşleri kendi teorisinin bütün alanlarında dışlamıştır. Zaten tartışmanın tarafı olamayacak yapıları gereği anti-demokratik ve anti-liberal (şiddeti içinde barındıran ve uzlaşım eğilimleri olmayan görüşler) makul çoğulculuğun içinde yer alamazlar. İkinci olarak Rawls, liberalizmin kurumsallaştığı bir ortamda felsefi temellendirmelere değil, siyasi sorun çözümlerine ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir⁹⁷.

Tüm bunların değerlendirmesini yaptığımızda Rawls'un kamusal akıl olarak ifade ettiği ve yurttaşların kolektif olarak kullandığı akıl, kamusal alanı oluşturmaktadır. Rawls'un sınırlarını, siyasal adaletin ilkeleri çerçevesinde ve hakların önceliğinde çizdiği bu akıl, kamusal alanda müzakereye denk düşmektedir. Rawls, bu alanının özneleri olarak yurttaşların müzakereye katılımını bir meşruiyet ilkesi olarak görür. Bu meşruiyet ise Rawls'un anayasal demokratik devletler olarak adlandırdığı liberal devletlerin meşruiyetini garanti altına almış olur. Bütün kuramını temel siyasal değerlere dayandıran Rawls, bu temel siyasal değerlerin neye dayandığını tartışmaksızın bize kabul ettirmeye çalışmaktadır. Eşitlik, özgürlük, fırsat eşitliği gibi haklar, kendisi kapsayıcı bir öğretisi olan liberalizmde temellenir. Bu hakların tartışılmaya açılması ise Rawls'un kuramında sınırlanmıştır. Bu bağlamda kamusal alan, liberal öğretinin iyi anlayışıyla belirlenmektedir⁹⁸.

3.2. Bruce Ackerman: "Biz, Halk"

Liberal görüşlerin naif biçimi kamunun devletle özdeşleştirildiği yaklaşım oluşturur. Bu yaklaşımda devlet dışında kalan alan, özel alandır. Bu yaklaşımı şu şekilde özetleyebiliriz: Kamu alanı devletin faaliyet alanıdır. Bu alanda grupların ve bireylerin farklı ve çatışan özel çıkarları nötr şekilde değerlendirilir ve devlet bu değerlendirmeye aracılık eder. Bu yaklaşımda kamusal/özel ayrımından şu sonuçlara ulaşılır: 1. Kamusal devletle/hükümetle özdeşleştirilerek, kamu alanında etkinlikte bulunacak aktörler sınırlandırılmış olur. 2. Devlet dışında yer alan topluluklar ve birlikler özel alanda kabul edilir ve bu bağlamda özel veya bireysel çıkarları dillendirdikleri nitelemesiyle bu grupların kamu refahı ve ortak iyiye hizmet etme gibi niyetleri engellenir⁹⁹. Bu genel liberal görüşün birebir olmasa da temel özellikleri Bruce Ackerman'm kamusal alan anlayışını oluşturur. Bruce Ackerman'm liberal diyalog modeli, liberal bir devlette yurttaş/devlet ilişkisini biçimlendirmeye yöneliktir. Liberalizmin meşruluk

⁹⁶ Müftüoğlu, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü," s.39.

⁹⁷ Müftüoğlu, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü," s.41.

⁹⁸ Bu konuda daha geniş tartışmalar için bkz. Der. Andre Berten, Pablo da Silveira, Herve Pourtois, Liberaller ve Cemaatçiler, Çev. B. Demir, M. Develioğlu, Z. Ö. Üskül, E. Ergezene, S. Koç, E. Özkaya, Ç. Tanyar, M. Z. Üskül, D. Yılmaz, Ankara, Dost Yayınları, 2006. Bu kitabın genelinde tartışma konusu Rawls'un haklara, iyi anlayışlarına göre öncelik verdiği liberal görüş karşısında, cemaatlerin iyi anlayışlarının konmasıdır.

⁹⁹ Erdoğan, "Kamu Alanı ve Liberalizm," s.98.

krizine çözüm olarak öne sürülen kamusal alan modellerinden birini oluşturan liberal diyalog, yeni açılımlar yapmaktan çok, mevcut durumu kamusal alan modellemesi içine yerleştirmiş gibi görünmektedir.

Liberal bir devlette, demokratik yurttaşlık politikası gereği büyük değişimlerin meşruluk kaynağı halk egemenliğinin sonucu olarak, “biz Halk” (we the People)dır¹⁰⁰. Ackerman, liberalizmde yurttaşlar arasında “iletişim kısıtlamalarına tabi politik kamu diyalogu modeli” öngörmektedir. Bu model, iktidar üzerine konuşma ve onu kamuoyunda gerekçelendirmenin bir yoludur. İletişim kısıtlamalarına dayanan kamu modelinde tarafsızlık bu yaklaşımın en temel özelliğidir: Çünkü 1) iktidarı elinde bulunduranlar neyin iyi olduğunu kendilerinin bildiklerini veya 2) iktidarın diğer yurttaşlardan üstün olması nedeniyle iyiyi bildiklerini öne sürmeleri halinde, bunlar tarafsız olmayı bozdukları için kabul edilemezler¹⁰¹. Bunların ileri sürülmesi liberal sistemin meşruluğunu yok eder. Yani devlet kendisi bir iyi tanımı yapmayacak ve iyi tanımlarına karşı tarafsız olacaktır.

Ackerman, neyin iyi olduğuna inandıkları konusunda haklarında hiçbir bilgimiz olmayan başka gruplarla birlikte yaşayabilmek için uzlaşma ve çözüm bulmaya çalışmaktadır. Ackerman’ın ileri sürdüğü ‘Üstün Pragmatik Buyruk ilkesi’ gereği yurttaşlar diğerleriyle neyin iyi olduğu tartışmasına katılmaya istekli olmalıdırlar. Ackerman, bu ilkeyi gerekçelendirirken şunlara dikkat eder: İlk olarak bir ahlaki görüşün diğerlerinden üstün olduğu varsayımıyla hareket edilmemelidir. İkincisi çeşitli ahlaki değerlerimizin tek bir dille ifade edilebilmesi, bir ahlaki inancın nötr olduğu iddiasını taşıyan diğer ahlaki inancın saldırısına uğraması anlamına gelecektir. Son olarak diyalogun önkoşulu olarak aşkın bir bakış açısını kabul etmelerini dayatmak, diyalogun taraflarını benimsemedikleri ahlaki doğruları onaylamaya zorlamak demektir. Bu koşullarda Ackerman iletişim kısıtlamaları çerçevesinde hareket etmemizi uygun bulur¹⁰². Yapmamız gereken ortak iyiyi bulmak değil, üzerinde anlaşamadığımız konuyu konuşmamaktır. Böylece kendimizi sınırlayarak, diyalog şansımızı koruyacak ve diyalogu pragmatik olarak verimli amaçlar için kullanmak mümkün olacaktır¹⁰³.

Pragmatik gerekçelendirme, iletişim taraflarından temel anlaşmazlık konularında “hiçbir şey söylememelerini” talep eder. Bu talep kamusal diyalogun varlığını sorgulamamıza neden olmalıdır. Ayrıca böyle bir talebi niye kabul etmemiz gerektiği konusunda pragmatik gerekçelendirme ikna edici bir açıklamaya sahip değildir¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Mariela Vargova, “Democratic Deficits of a Dualist Deliberative Constitutionalism: Bruce Ackerman an Jürgen Habermas,” *Ratio Juris*, Vol. 18, No.3, September 2005, s.366.

¹⁰¹ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.81-82.

¹⁰² Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.82.

¹⁰³ Bruce Ackerman, “Why Dialogue?” *Journal of Philosophy*, 86 (Ocak 1989), s.8’den aktaran Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.82.

¹⁰⁴ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.82.

“İletişim kısıtlaması fikri, ..., belli gruplar açısından baskıcı bir özelliği olan kamu/özel ayrımını örtük bir şekilde içeren ve bu yüzden sorgu konusu edilmesi gereken ahlaki bir epistemoloji gerektirir. Bu durum aynı zamanda iletişim kısıtlaması fikrinin inandırıcılığı azaltır¹⁰⁵.”

İletişim kısıtlamasının bu pragmatik gerekçelendirilişi, aslında liberalizmin temel öğretilerine dayandığı için ahlaki açıdan tarafsızlık taşımaz. Ackerman, bu şekilde iyi yaşam tartışmalarını liberal devletin kamusal tartışmalarının dışına atmaktadır. Bunun sonucu devrimci bir söyleme sahip ve toplumsal yapıyı kökten değiştirmeye çalışanlar özel alanlara yerleştirilmiş olup tartışma alanının dışında konumlandırılmıştır. Hiçbir liberal devlet iyi yaşam konusunda tüm anlayışları kapsayacak kadar tarafsız olamaz. Bu bağlamda iyi yaşam anlayışları liberal demokratik devletin ahlaki temellendirilmesinin bir parçası değildir¹⁰⁶.

Liberal kamu alanı, politik ilişkileri hukuki ilişkiler modeli üzerinden değerlendirir. “Nötr” diyalog fikri, kendilerine ait iyi anlayışları olan grupların kendi haklarına sahip olması ve birlikte yaşayabilmelerine dayanır. Nötrlük, ayrımcılık yapmamayı ve her kişiye eşit saygı ve ilgi ile davranmayı da içerir. Liberaller, adil olanın, iyi anlayışlarına karşı nötr olması gerektiğini ifade ederler. Liberallere göre modern hukuk, iyi anlayışlarına karşı nötr olabilmeyi ve grupların bu görüşleri geliştirip yaşama geçirmelerinin alanını sağlayabilmelidir. Bu bağlamda devlet, etno-kültürel kimlikler karşısında da nötr olmak durumundadır¹⁰⁷. Kamusal politikalar, hiçbir kültüre ayrımcılık yapmadığı gibi, onları desteklemez ya da cezalandırmaz, ya da kültürlerini yeniden üretmede yardım etmez. Fakat politika nötr olamaz. Demokratik politikalar sürekli olarak iyi ve adili, ahlaki ve hukuki olanı, özel ile kamusal arasındaki ayrımı yeniden yeniden tanımlamak durumundadır. Liberal nötr diyalog ilkesi, modern hukuk tanımının içinde yer almaktadır ve tüm beklentiler hukukun tarafsız bir şekilde uygulanmasına dayanmaktadır. Fakat politik alanda bunun gerçekleşmesi oldukça zordur. Böyle bir politika anlayışı kamusal diyalogun ve kamusal alanın kapsamını çok daraltır ve aynı zamanda iletişim kısıtlaması nedeniyle küçük ve farklı görüşlere sahip grupların çıkarlarına zarar verecektir. İletişimin kısıtlanması, üstü örtük olarak kamu/özel ayrımına dayanır. Kamusal alanda adalet ya da kamu politikasıyla ilgili konuları tartışılabilir, moral, dinsel ya da estetik sorunlar, iyi yaşama dair konular olarak görülür ve özel alanda konumlandırılarak tartışılmaz. Kamusal/özel alan ayrımı, “hak” ile “iyi yaşam” arasındaki ayrımı dayandırılarak, bu tür ihtilafli konuların tartışma dışında bırakılmasıyla liberalizm açısından iyi bir çözüm gibi görülmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Seyla Benhabib, “Kamu Alanı Modelleri,” *Cogito*, Sayı: 8, 1996, s. 246.

¹⁰⁶ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.82.

¹⁰⁷ Tok, “Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik,” s.113, Michael Walzer, “Yorum,” *Çokkültürcülük*, hz. Amy Gutmann, Çev. Cem Akaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.106-110. Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.83.

¹⁰⁸ Tok, “Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik,” s.112.

Ackerman'm liberal görüşü çerçevesinde hukuk, kamusal alanda müzakere konusunu oluşturabilir. Fakat Ackerman hukuk içinde de, anayasa yaratma ile günlük kanun yapma arasında fark olduğunu ortaya koyar. Liberal devletin meşruluk kaynağı olarak anayasa yapma süreci yurttaşların kamusal alanda etkin faaliyetleriyle başlar. Daha sonra kamusal alanda ortaya çıkan öneriler, insanların destekleyebileceği biçimlere büründürülür. Önce öneriler demokratik prosedüre dahil edilirler ve bu öneriler zaman içinde test edilmesini sağlayan hareketli müzakere süreçlerinden geçerler. Bu süreç mahkemelerin kamusal alanda ulaşılan uzlaşım konularını "inandırıcı doktrin ilkeleri"ne dönüştürmesiyle son bulur. Bütün yurttaşların katıldığı, örgütlenmiş ve hareket halindeki enerjisine başvurularak anayasal kararlar ortaya çıkartılmış olur. Ackerman'm, anayasaya dair kararlar ve politik güncel kanunlar ayrıştırması politikada, hukuk ve sosyal yaşam alanların hiyerarşik olarak bölünmesine getirir. Toplum da politik ve sosyal olarak ayrıştırılır. Bu ayrıştırma ile anayasal tartışmalara üstün bir yer tanınır ve yurttaşların güncel politik konularda yaptıkları tartışmalar dikkate alınmaz. Ackerman'm bu anlayışı, yurttaşları güncel politik yasama sürecinden ve günlük yaşamda kendi kaderini tayin eden etkinliklerden uzaklaştırır. Sonuç olarak Ackerman, yurttaşların kamusal alandaki günlük müzakereci etkinliklerini görmezden gelir¹⁰⁹.

Benhabib, Ackerman'm görüşüne itiraz ederek, hangi konuların kamusal alanda tartışılabileceği gibi bir kısıtlayıcı anlayış yerine kısıtlanmamış bir diyalog önerir. (Örneğin kürtaj adaletle mi ilgili, iyi yaşam hakkıyla mı ilgili? Pornografi, ifade özgürlüğü mü, cinsel beğeni ve tarz tercihiyle ilgili özel ve ahlaki bir konu mu, yoksa sanatsal bir konu mu?) Benhabib, iletişimsel kısıtlamanın tek sınırının anayasanın ifade özgürlüğünü güvence altına alan hükümleri olduğunu ve bunun dışında bir kısıtlamaya gidilmemesi gerektiğini ve böylece iletişim kısıtlamalarının bir meşruiyet aracı haline getirilmesinin önlenmesi gerektiğini ifade eder¹¹⁰.

Ackerman'm liberal kamusal alan modeli mevcut koşulları zorlamayan, aynı zamanda da liberalizmin meşruiyetini de korumaya çalışan bir modeldir. Model belirli kısıtlamalar koyarak kamusal alanı demokrasinin bir yeniden yapılanma ve geliştirilme zemini olarak değil, mevcudun onayına yönelik olarak biçimlendirmiştir. Zaten liberal görüşlerin dışındaki görüşlere yer vermeyen bu anlayış, içerik olarak farklı görüşleri bastırma ve denetim altına almanın bir yolu olarak kullanılmaya açıktır.

4. Habermas'ın Söylemsel Kamusal Alan Modeli

Jürgen Habermas kamusal alan modelini tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte kapitalizmin içine yerleştirir. **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü** çalışmasında kamusal alanın tarih içindeki dönüşümlerini takip ederek feodalizmde temsili kamu, sonrasında edebi kamu ve daha sonrasında ise politik kamunun oluşma sürecini ortaya serer. En son olarak refah dev-

¹⁰⁹ Vargova, "Democratic Deficits of a Dualist Deliberative Constitutionalism," s.367-371.

¹¹⁰ Benhabib, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," s.82-83.

letinde kamusal alanın çöküşünü, kamusal alanın kamusallığını ve özel alanın özerkliğini yitirdiğini ve ideolojik bir söyleme dönüştüğünü belirtir.

Özet olarak Habermas'm bu çalışması burjuva toplumunun ve kamusal alanın eleştirisidir ve aynı zamanda onların iç gerilimlerini, dönüşümünü ve yozlaşmasını etkileyen faktörleri sergilemeye yöneliktir. Habermas, bu eleştiriye yaparken ayrıca toplumu özgürleştirici potansiyelleri de bulup çıkarmaya çalışır. 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan ve gelişen burjuva kamusal alanını ortaya koyan Habermas, buradan yola çıkarak "formel" demokrasiyi ve hukukun ilerletici potansiyelini öne çıkarmayı hedefler. Marksizm eleştirisini de barındıran kamusal alan çalışması, Marksist geleneğin ihmal ettiği konularda da yeni bir anlayış üretmeye yöneliktir¹¹¹.

Feodalizmden kapitalizme geçiş ile birlikte kamusal alan yapısal bir dönüşüme uğramıştır. Kamusal topluluğa yeni konuların ve aktörlerin katılımıyla kamusal topluluk genişlemiş ve doğrudan müzakereler artık medya aracılığıyla yapılan dolaylı müzakereler haline almıştır. Yeni anayasal düzenlemelere göre iktidarın kaynağı halktır. Hukuk devleti siyasal kamusal müzakereleri anayasal güvence altına almıştır. Burjuva hukuk devletinde, kamu erki özel alanın ihtiyaç ve taleplerine bağımlı hale gelmiş ve zamanla bu burjuva kamusallığı özel alanla kaynaşmıştır¹¹². Artık sivil toplumun yarattığı, siyasal alanla birlikte toplumsal, kültürel ve kişilik oluşumuna ilişkin alanlara da genişleyen bir kamusal alan söz konusudur. Habermas'm kamusal alan modeline göre artık kamusal alan elitlerin ilgilendiği, siyasal alanla sınırlı olarak tanımlanırsa eksiktir¹¹³. "Aklın özgürlükle uyumunun kurulduğu idealleştirilmiş kamusalılık anlatısı ya bu noktada terkedilecek, ya da kamusalığa yüklenen kurucu anlam bir daha sorgulanacaktır". Habermas, tarihsel ve toplumsal olarak değerlendirdiği burjuva kamusallığı üzerine yaptığı çalışmadan kamusalılık ilkesini alır. Daha sonraki çalışmalarında modern toplumda kamusalılık ilkesinden hareket ederek, demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak gördüğü kamusallığın yeniden kurulmasına yönelik söylem kuramını geliştirir¹¹⁴. Söylem kuramı burjuva kamusallığını bir ilke olarak gören, fakat onun sınırlarına ve kısıtlamalarına tabi olmayan, yeni bir kamusalılık için mevcut koşulların genişletilmesini hedefleyen bir kuramdır. Habermas kamusal alan modelini şu şekilde tanımlar:

"Kamusal alan' kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir aradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara

¹¹¹ Craig Calhoun, "Introduction," Habermas and the Public Sphere, Cambridge, MIT Press, 1992, p.2, 5.

¹¹² Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, s.173, 302.

¹¹³ Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," s.186.

¹¹⁴ Özcan, Modern Toplum ve Hukuk Devleti, s.115.

ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar¹¹⁵.”

Habermas'ın kamusal alan tanımından çıkan özellikler şu şekilde sıralanabilir: 1.Katılım herkese açıktır. “Herkesçe erişebilirlik” ilk temel şarttır. 2.Katılımda yer alan herkes eşit ve özgürdür. 3. Konuşmalar “alenidir”. 4. Yurttaşların katılımının önündeki engellerin kaldırılmış olması ve bu alana erişimin garanti altına alınmış olması gerekir. 5. Kamu alanı, devlet kurumlarının dışında yer alır. 6. Genel yarara ilişkin olması dışında bir gündem kısıtlaması yoktur. Ayrıca bir konunun genel yarara ilişkin olup olmadığı da bu tartışmalarda tayin edilebilir.

Habermas'ın **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**'nde çizdiği kamusal alan modeli daha sonraki çalışmalarıyla birlikte değerlendirilmeyi gerektirecek bir yol çizmiştir. Daha sonraki **Legitimation Crisis** (Meşruiyet Krizi), **İletişimsel Eylem Kuramı** ve **Between Facts and Norms** (Olgular ve Normlar Arasında) çalışmaları ile kamusal alan kavramını, temel çizgiler aynı kalmakla birlikte normatif söylemle çapını genişleterek devam ettirmiştir. Bu çalışmalar da dikkate alındığında yukarıda sayılan özelliklere şunları da eklemek gerekir: 7. Karşılıklı konuşma esnasında rollerin değişebileceği öngörülür; yani katılanlar daha iyi argümanı hakim kılar anlayışını baştan kabul etmişlerdir. 8. Tartışmalar rasyonel bir mutabakata yöneliktir. “Böyle bir rasyonel söylem evrenselleştirilebilirlik ve tarafsızlık ölçütlerini içlerinde barındırır”¹¹⁶.

Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**'nde demokrasinin meşruiyet ilkesi olarak ortaya koyduğu kamusal alan ilkesini daha sonraki **İletişimsel Eylem Kuramı**'nda daha çok etik boyutunu dikkate alarak “ideal konuşma durumu” ve “kısıtlanmamış söylem” yoluyla tamamlamaktadır. **Between Facts and Norms**'da ise demokrasinin meşruiyet boyutu olarak kamusal alan ilkesini demokrasi ve hukuk ilişkisinde ele almaktadır.

Habermas'a göre burjuva toplumunun oluşum sürecinde kamusal alanın katılımcıları hane reisi ve mülk sahibi olan erkeklerdi.

“Özel şahıs statüsü, mal sahibi rolüyle aile reisliğini, mülkün sahibiyle ‘insan’ın rollerini bağdaştırır. Özel alanın daha yüksek bir düzey olan mahremiyet alanında uçaşması¹¹⁷, mülk sahibi ile ‘insan’ rollerinin ‘özel’ başlığı

¹¹⁵ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan,” Kamusal Alan, ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004. s.95. Kamusal alan ile kamu kelimesi birbirine özdeş değildir. Hohendahl bu ayrımı şu şekilde netleştirir: “kamu, daha çok, biraraya gelerek kurgulayan bireylere tekabül eder. Oysa Habermas'ın “kamusal alan” kavramı insanların katılımıyla somutlaşan bir kurumu tanımlamaktadır.” Aynı makalenin 1. dipnotu. Peter Uwe Hohendahl, “The Public Sphere: Models and Boundaries,” Habermas and the Public Sphere, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, The MIT Press, 1992, fn.1.

¹¹⁶ Carol C. Gould, “Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili,” Demokrasi ve Farklılık, Ed. Seyla Benhabib, Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.245–246.

¹¹⁷ Habermas, özel kişinin insan olarak kabul edilmesi ile ailenin kamunun temelini oluşturmaya başladığını belirtir. Böylece burjuva ailesi özel, otonom kişiliğin yapıldığı yer olarak işlev görür. Diğer yandan ise özel özerkliğinin alanını oluştururken dışarıdan gelecek sosyal baskılardan uzak bir özgürlük alanı olarak da burayı görmeye

altında özdeşleşmesine zemin hazırlar; burjuva toplumunda kamunun siyasi özbilinci de son kertede bu özdeşleşmeye dayanır.¹¹⁸

Burjuva oluşum sürecinde ortaya çıkan kamusal alan, dönemin belirleyici öğeleriyle biçimlenmiştir. Birincisi özel alandaki bireyler kamusal alanda yurttaş olarak yer alırlar. İkincisi bu bireyler mülk sahibidirler. Üçüncüsü özel bireylerden kastedilenler cinsiyet açısından erkeklerdir. Habermas'ın burjuva kamusal alan tanımında katılımcılar mevcut durumu ile belirtilmektedirler.

Habermas, daha sonraki çalışmalarında geliştirdiği iletişimsel eylem kuramıyla bütünleştiği kamu modelinde katılımcılar yukarıda sayılan nitelikler ile sınırlandırılmazlar. Habermas söylemsel kamu alanını "katılım ekseninde toplumsal normlara ve kolektif politik kararlara ulaşmada, o normların ve kararların muhataplarına söz hakkı tanıyacak prosedürlerin demokratik bir şekilde yaratılması" olarak tanımlar¹¹⁹.

Söylemsel modelde Habermas, modern toplumların kamu katılımı alanının genişlemesine yönelik bir çaba içindedir. Katılımı genişletmek için modernite üç katmanlı bir olanak yaratmıştır: Kurumlar alanında, genel eylem normları pratik söylemler yoluyla geliştirilmiştir. Bu normlar uzlaşım sonucu elde edilmişlerdir. Kişilik oluşumu alanında ise, bireyler düşünsel ve eleştirel tutumlara yönelmiştir. Kişi kurulu pratikleri sorgulayabildiğinden toplum içindeki özerk ve katı rol anlayışları yerini akışkan rol anlayışına bırakmıştır. Kültürel alanda ise yaratıcı yorumlar etkinlik kazanmıştır. Gelenek artık uzun süredir varolduğu için meşru değildir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde modernite için, katılım onun gerekliliklerinden biri olarak görülmektedir¹²⁰. Modernite ile toplum, kişilik ve kültür, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu bireyin yaratılmasını desteklemiştir. Bu süreçte bireyin gelişmesinin önünün açılması ve kurumların ihtiyaçları nedeniyle katılımın her alana yaygınlaştırılması da görülmüştür. Habermas, modernitenin sunduğu bu olanağı söylem kuramında en kapsamlı haliyle koymaya çalışmıştır.

Modernitenin genelleştirdiği katılım artık sadece siyasal konularla sınırlı değildir. Tüm toplum ve kültür alanlarında tarafların eylem normlarını pratik tartışmalar yoluyla belirlenmesini öne çıkaran söylemsel kamusal alanın katılım anlayışı, modern toplumların karmaşık yapısı ve nüfusu dikkate alındığında, liberal politik doğru görüşünü kaynaştırmada etkili olabilir. "Söylemsel irade oluşturma"yı hedefleyen söylem kuramı katılımın her alanda olmasına yöneliktir¹²¹. Her alanda eylem normlarının oluşumunda bundan etkilenecek

başlar. Aile ayrıca kişinin psikolojik deneysel durumunu da gösterir: Burada eşler arasında aşk üzerine kurulu devamlılığı olan bir topluluk söz konusudur ve kişiliğin geliştirilmesi herhangi bir araçsal geliştirmeye ihtiyaç duyulmadan yapılır. Pauline Johnson, "Habermas's Search for the Public Sphere," *European Journal Of Social Theory*, Vol.4, No.2, p.219.

¹¹⁸ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, s.95-96.

¹¹⁹ Sarıbay, *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*, s.6.

¹²⁰ Benhabib, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," s.85.

¹²¹ Benhabib, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," s.86.

herkesin katılımını öngören bu yaklaşım, kültür, toplum ve siyaset alanında tamamlanmıştır.

Bu yeni katılım anlayışı ile kamusal alanın sınırları genişlemiş ve daha kapsamlı bir tanımlama gerektirmiştir. Kamusal alan modelinin söylem kuramıyla bütünleşmesi, mevcut meşruiyet (temsil sisteminin krizi ve bireylerin siyasete katılımında yaşanan kriz) krizlerine cevap üretmeye yönelik olduğu gibi Habermas'ın bugüne kadar yaptığı eleştirileri (bilim ve teknolojinin ideolojileşmesi, teori ve pratik birliğinin sağlanamaması, bilginin elde edilmesine yönelik pozitivist anlayış, demokrasilerde hukukun üstünlüğü fakat yetersizliği vb. eleştiriler) doğrultusunda toplumun yeniden kurulmasını içerir.

Müzakereci demokrasinin önkoşulu olarak ortaya konan söylem modeli, demokrasinin geçerlilik iddialarının yaslandığı "genel ilkeleri ve ahlaksal sezgileri" dile getirir. Bu modele göre kamusal alan karmaşık modern toplumlarda alman politik kararlardan ve genel toplumsal normlardan etkilenecek herkesin karar alma sürecinde söz sahibi olmasına yönelik demokratik prosedürlerin yaratılmasıdır. Bu prosedürlerin yaratıldığı müzakere süreci şu özellikleri taşır:

"1.Böyle bir müzakereye katılımı eşitlik ve simetri normları uygulanmıştır; konuşma edimlerini başlatma, soru sorma, sorgulama ve tartışma açma bakımından herkes aynı fırsatlara sahiptir; 2.Herkesin belirlenen konuşma konularını sorgulama hakkı vardır; 3.Herkesin bizzat söylem usulünün kuralları ve bunların uygulanma veya yürütülme tarzı hakkında dönüşlü savlar ortaya atma hakkı vardır. Dışlanan kişi ya da grup, önerilen söz konusu normdan dolayı olumsuz etkilendiğini gerekçeli olarak gösterebildiği sürece, baştan konuşmanın gündemini ve katılımcıların kimliğini sınırlayan kurallar yoktur¹²²."

Bu söylem modeli çerçevesinde kamusal katılım sorunu Habermas'ın son eserlerinin merkezinde yer alır¹²³. Lattes ise Habermas'ın kamusal alanını, "söylemsel" (discursive) olarak tanımladıktan sonra diğer bazı görüşleri "katılımcı" (participative), "liberal-elitist"¹²⁴ ve "kurucu" (constructive) şeklinde sınıflandırır. Habermas'ın söylemsel kamusal alanı katılımcılığa benzer ve Lattes katılımcılığın tanımını kamusal tartışma sürecinde özgür ve kolektif katılımı dayandırır¹²⁵.

¹²² Seyla Benhabib, "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru," *Demokrasi ve Farklılık*, Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.105.

¹²³ Hohendahl, "The Public Sphere: Models and Boundaries," p.102.

¹²⁴ Lattes, Habermas'ın kamusal alan modelinin dışında bir diğer model olarak liberal-elitist tanımını yapar. Liberal-elitist olması aslında herkesi kapsamaktan çok yurttaşların dolaylı veya sınırlı katılımı öngörmesindedir. Yurttaşların eylemlerinin somutlaşması için profesyonel politikacılara görev düştüğü anlayışı sınırlı bir elite işaret eder. Yurttaşlara biçilen görev ise seçimlere katılımıdır. Bir başka deyişle bu görüş yurttaşların katılımını değil, politik elitlerin temsilciliğine ve sınırlandırılmış eylemlerine dayandırılır. Bu görüş Benhabib'in liberal "kamusal diyalog" modeline denk düşmektedir. Lattes'in tanımladığı bir diğer kamusal alan modeli de postmodernist görüşlere dayandırdığı ve farklılıkların öne çıktığı "yapısal" modeldir. Lattes, "New Forms of Public Space and New Generations," p.226.

¹²⁵ Kamusal alanda katılım Rousseau'nun halk egemenliği ve doğrudan demokrasi görüşlerine dayanır. Lattes, "New Forms of Public Space and New Generations," p.226.

Söylem kuramının tanımladığı katılım aynı zamanda öznelarası bir iletişime dayanır. Habermas'ın söylemsel kamusal alanda öznelarasılık¹²⁶ kavramlaştırması iletişimi daha yüksek düzeyde sağlamaya yönelmiştir. Katılımcılar, rasyonel ve eleştirel müzakere yapma olanağını bulmalıdır ve rasyonel uzlaşımaya yönelmelidir. Bu nitelikte bir katılım öngörüldüğünde öznelerin başta karşılıklı birbirini tanıması (recognition) zorunludur. Kamusal müzakeredeki katılımcılar “kendilerini oluşturan kimliklerin bağlantısal ve olumsal karakterleriyle hesaplaşmaları için fırsatları genişletir ve bu da onları yönlendiren ve birbirine göre tanımlayan inançların tartışmaya açık karakterini karşılıklı kabul eden taraflar arasında saygılı bir çatışma için önkoşulları yaratır”¹²⁷. Çoğulculuğa dayanan bu görüş, her türlü gündeme yönelik kısıtlamaların ve kamusal alana girişte herhangi bir sınırlamanın olmaması ile somutlaşmıştır¹²⁸.

Söylem kuramının farklılığın nihai karara yansımadaki taleplere yanıtı, bu kuramın kendisinde içsel olarak görülür. Model bünyesinde dönüşlülük koşulunu içermektedir. Müzakere sürecinde öne sürülen gündem konusunda herkesin konuşmaya hakkı vardır. Katılımcılar kendi görüş ve tercihlerini anlatırken, kendi görüşlerinin benimsenmesi için gerekçelendirirler. Bu süreç ise ya karşıdakilerin ikna olmasıyla son bulur ya da karşı tarafın kendi argümanlarını öne sürmesiyle devam eder. Burada işleyen ikna süreci ile herhangi bir görüş çoğunlukça kabul edilebilir. Kabul edilen bu kararın geçerliliği bir başka insanın çıkıp farklı bir argüman sunması ve bunu kabul ettirmesine kadar sürer¹²⁹. Sonuç olarak, tekil insanlar, gruplar, partiler, azınlıklar yani herhangi bir aktör kendi söylemini kabul ettirebilir. Çoğunluğun karar alma sürecinde baskın olmasının önünde engel, ikna sürecinin önünde hiçbir engel olmamasıdır, yani herhangi bir birey, ya da azınlıkta kalan bir grup diğer katılımcıları ikna ederek kendi görüşlerini çoğunluk görüşü haline getirebilir.

Söylemsel kamusal alan modeli “radikal ölçüde yordamsalcıdır.” Bu model “ideal konuşma durumu” ve “kısıtlanmamış iletişim”i¹³⁰ kendi öngerek-

¹²⁶ Coldiron, edebi kamusalıktan yola çıkarak Habermas'la aynı sonuca ulaşır. Öznelarası nosyonun kamusal alanda katılımcıların birbirini biçimlendirme ve deneyimi aktarma açısından önemi vurgulayan Coldiron, öznelarasılığın kamusal alanda etkinliği ile daha kapsayıcı ve dinamik hale geleceğini belirtir. A.E.B. Coldiron, “Public Sphere/Contact Zone,” *Criticism*, Vol.46, Spring 2004, p.214.

¹²⁷ William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık*, Çev. F. Lelesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s.226.

¹²⁸ Karadağ, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme,” s.193. Karadağ, çoğulculuk anlayışının gerçekleşmesini farklı kesimlerin farklılıklarının nihai karara yansımaya olacağını belirterek, Habermas'ın görüşüne eleştiril yaklaşır.

¹²⁹ Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt I*, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.39-47.

¹³⁰ İdeal konuşma durumu, söylemin gerçekleşmesi için ortaya konan bir dizi kural ve kişilerin bu durumu gerçekleştirmek için kuracakları ilişkiler bütününden oluşur. Habermas ideal konuşma durumunu baskı ve zorla kısıtlanmamış iletişimsel durum olarak nitelendirir. Para ve iktidarın yaşam dünyasını kolonileştirerek iletişimsel eylemi biçimlendirmesi karşısında, Habermas tahrip edilmemiş ve kısıtlanmamış iletişimin koşullarını ideal konuşma durumuyla tanımlar. İdeal konuşma ortamının ikisi temel koşul olmak üzere dört koşulu vardır: 1. Tartışmaya katılanların konuşmada eşit şansa sahip olmaları gerekir, böylece yeni tartışmalar açılabilir ve karşı konuşmalarla konu-

lilikleri olarak koyduğu için bu iki koşul pratik söylemlerin kısıtları olarak iki ilkeyi ortaya çıkartır: “Evrensel ahlaki saygı” ve “eşitlikçi karşılıklık”¹³¹ ilkeleri. Bu kısıtlar basit çoğunlukçuluğa dayanan politikanın darlığını aşmayı sağlar. Söylem kuramının normatif kısıtları olarak bu iki ilkede tartışma konusu yapılmaya açıktır¹³².

Yukarıda belirttiğimiz gibi modern toplumların karmaşık ve çoğulcu yapısına yanıt olarak biçimlendirilen bu model aynı zamanda kamusal alan sayısı konusunda da sınırlama getirmez. Yani tek, homojen bir kamusal alan modelinden söylem kuramına geçişte kapsayıcılık çerçevesinde kamusal alanların çokluğu öne çıkmaktadır¹³³.

Gündem konusunda da hiçbir kısıtlanın olmaması liberaller tarafından kaygıyla karşılanmaktadır. Bazı liberallerin yaptığı gibi bazı konuları hiç tartışma gündemine almama (örneğin Rawls’un yaptığı gibi) Benhabib’e göre “demokratik tartışmanın doğasını yanlış karakterize etmektedir”. Örneğin söylemsel kamu alanı modeline göre temel hak ve özgürlüklerin anlamı, kapsamı ve uygulanışları tartışmaya açıktır. Olmazsa olmaz diye düşünülen temel haklar ve özgürlükler, ancak onlar tartışmaya açık oldukları ve sürekli tartışıldıkları noktada toplum tarafından sonuna kadar sahiplenilebilirler. “Söylemsel meşruiyet ve kamu alanı kuramı, temel hak ve özgürlükler gibi söylemlerin normatif koşulları da oyunun kurallarını (kişi oyunu oynamayı ve kurallara uymayı baştan kabul ettiği sürece) oluşturduğu ölçüde, çoğunluğu gözeten politikalarla temel hak ve özgürlüklerin liberal güvenceleri arasındaki geleneksel karşıtlığı aşar”¹³⁴. Temel hakların tartışılmaya açılması bunların çoğunluk kararı ile kaldırılabilmesi ile zaten demokrasinin alanına yönelik tehditle birlikte kamusal alan da tehdit altına girmiş ya da demokrasiyle birlikte askıya alınmış demektir. Ayrıca temel, insani ve sivil haklar kamusal alanın kurucusu ve düzenleyicisi niteliğindedirler. Bu haklar kaynağını anayasalarda bulur ve anayasaları değiştirme usulleri “basit çoğunlukçu prosedür” değildir¹³⁵.

lar daha da açıklığa kavuşturulabilir. 2.Tartışmaya katılan tüm kişiler sav öne sürmede, yorum yapmada, yeni önerilerde bulunmada, soru sormada eşit şansa sahip olmalıdırlar. Bu iki koşul ideal konuşma durumu için zorunludur. 3.Tartışmaya sadece duygularını ve niyetlerini ifade etmede eşit şansa sahip konuşmacılar katılabilmelidir. 4. Tartışmaya katılanlar, “kural koyucu” denilen söz edimlerini kullanmada eşit şansa sahip olmalıdırlar. Seyla Benhabib, Eleştiri, Norm ve Ütopya, Çev. İsmet Tekerek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.361, Jürgen Habermas, Legitimation Crisis, Trans. Thomas McCarthy, Cambridge, Polity Press, 1997, p.110. Habermas, Moral Consciousness and Communicative Action, Cambridge, MIT Press, 1990, pp.87-89, Harun Tepe, Doğruluk ya da Hakikat, Ankara, Ark Yayınevi, 1995, s.148.

¹³¹ Bu ilkelerin daha detaylı anlatılmasını iletişimsel eylem kuramından “söylemsel etik” konusunun tartışıldığı yere bıraktım.

¹³² Bkz. Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” p.89 ve Benhabib, “Kamu Alanı Modelleri,” s.149-150.

¹³³ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” p.87.

¹³⁴ Benhabib, “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas,” s.87.

¹³⁵ Benhabib, “Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru,” s.113.

18. yüzyılda ortaya çıkan kamusal alan ve kamuoyu kavramları özgül anlamlarına belirli tarihsel koşullar altında kavuşmuşlardır. 'Kanaat' ve 'kamuoyu' birbirinden ayrılmıştır. Kamuoyu tanımlamasının yapılabilmesi için 'muhakeme eden bir kamu' zorunlu olarak varlık göstermelidir¹³⁶. Kamusal alanın normatif boyutu olan kamuoyu, bağımsız ve eşit bireylerin katılımını, rasyonel-eleştirel tartışmayı gerektirir¹³⁷.

Sartori, kamuoyunu "...bir halka (kamuya) veya birden çok halklara ait düşüncelerin (kanaatlerin) res publicanın durumuna ilişkin bilgi akışı karşılıklı etkileşmesi..." olarak tanımlar¹³⁸. Taylor, Habermas'ın kamuoyu kavramlaştırmasını şu şekilde açıklar:

"Kamuoyu Habermas'ın kitabının ana teması on sekizinci yüzyılda batı Avrupa'da yeni bir kamuoyu kavramının ortaya çıkışı, dağınık yayınlar, küçük gruplar dahilinde yapılan veya yerel fikir alışverişleri, büyük bir tartışma olarak yorumlanır hale gelir; bütün bir toplumun kamuoyunun buradan doğduğu düşünülür. Başka bir deyişle, aynı fikri paylaşan, geniş bir alana yayılmış insanların bir tür tartışma mekanında birleştikleri, burada birbirleriyle fikir alışverişinde bulunabildikleri ve bu nihai ortak görüşe ulaştıkları düşünülür¹³⁹."

Kamusal alanda soyut ve somut zaman-mekan bağlamında eylemde bulunanlar kamusal alanın aktörleridir ve kamuoyunu oluştururlar. "Kamusal alanda çeşitli toplumsal aktörlerin sosyal etkileşim ve ilişkilerinin çeşitliliği içinde uzlaşan ve uzlaşılamayan görüş, fikir ve tutumların sonucu oluşan alan "kamuoyunun" alanıdır"¹⁴⁰.

Habermas'ın kamusal alan bağlamında kamuya (önce 'bireyler', sonra 'kitle') yaptığı vurgu, kamuoyuna bu alanda tanımladığı rolden kaynaklanmaktadır. Kamuoyu ifadesi, yurttaşların egemen yapıya karşı resmi (seçimler) ya da gayri resmi eleştiri yapma ve onu kontrol edebilme görevlerini yüklenen kamusal gövdedir¹⁴¹. Kamusal alan iktidar sistemi ile kamunun talepleri arasında bir uzlaşmadır ve bu yüzden de demokrasi ve hukukun üstünlüğünün koruyucusu olarak işlev görür¹⁴².

Lattes, Habermas'ın kamusal alanda yapılacak tartışmaların etkin olabilmesi için politik sistemde de sürmesinin gerekliliğini vurguladığını ve bu bağlamda Habermas'ın iki aktör tanımladığını belirtir: Birincisi bürokrasinin içinde yer almayan ve Habermas'ın yaşam dünyası olarak adlandırdığı bir ilişkinin içinde yer alan sade yurttaşlardır. Bu yurttaşlar kamusal alanın sosyal

¹³⁶ Habermas, "Kamusal alan," s.96.

¹³⁷ Beybin Keçanlioğlu, "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı," Kamusal Alan, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, s.690-691.

¹³⁸ Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. T. Karamustafaoğlu - M. Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s.97.

¹³⁹ Charles Taylor, Modern Toplumsal Tahayyüller, Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s.90.

¹⁴⁰ Ramazan Yelken, "Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?," Sivil Toplum, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2003, s.47.

¹⁴¹ Habermas, "Kamusal alan," s.96.

¹⁴² M. Tefvik Özcan, "Reconsidering Public Sphere As Necessary Precondition of Personality," Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul, Vol.37, No.54, 2005, p.85.

hareketlerini oluştururlar. Diğer aktör ise bürokrasinin içinde dikey şekilde yer alan politik partiler ve birliklerdir. Yurttaşların kamusal düşüncülerinin etkinliği için Habermas bazı koşulların olması gerekliliğini belirtir ve bu koşullar iletişimsel rasyonelliğin işlemesinin koşullarıdır: 1. Yurttaşlar görüşlerini açıklayabilmeli ve aynı zamanda diğer görüşleri kamusal alanda alabilmelidirler. 2. Açıklanan düşüncelere karşı hızlı bir yanıt alabilme olanağı olmalıdır. 3. Tartışmalarda biçimlenmiş düşüncelere yönetimin eylemleri ile somut bir ilişkide olmalıdır. 4. Kamu otoriteleri kamuyu etkilememelidir ve kamusal alan özerkliğini koruyabilmelidir¹⁴³.

Modern devlet meşruiyet ve haklılığını “kamuoyu”ndan almaktadır ve kamuoyu üzerinden yaptıklarını haklılaştırmaktadır. Toplum sınıflandırmasında Mills, kamu toplumu, kitle toplumu ayrıştırması yapmaktadır: Habermas’ın bir toplumu kamu toplumu mu, kitle toplumu mu olduğunu belirler. Bugünkü toplumu kitle toplumu olarak nitelendirmek doğru olacaktır; çünkü kurumlaşmış kitle iletişim araçları, toplumu dinleyici, seyirci ve okuyucu haline getirmiştir. Buradan çıkan sonuç ise kitle iletişim araçlarına sahip azınlığın çoğunluğa yön verdiğidir. Kitle toplumuna geçişle birlikte Mills’in “birincil kamu” adını verdiği gruplar, dernekler güçsüzleşerek, örgütlülüğünü yitirmiştir¹⁴⁴. Birey, birincil kamu araçlarından uzaklaşmasıyla ailesi ve yakın çevresine geri dönmüştür ve böylece Sennett’in ifade ettiği kamusal alanın sönümlenmesi görülür¹⁴⁵.

Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**’nde belirttiği müzakereci kamudan, tüketici kitleye dönüşüm, kamuoyunun manipülatif bir yapıya büründüğünü de gösterir. Tüketim kültürü ile tartışma artık gereksiz ve verimsiz hale sokulmuştur¹⁴⁶. Çağımızda gelişen iletişim teknolojileri ile medyanın manipülatif rolü görmezden gelinemez. Medyanın kamuoyunu yönlendirmesi ve medyanın tekeli kapitalizmin bir parçası olması, medyanın kamusal alanda rolünün yeniden tartışılmasını gerektirmektedir.

Postmodern tüketim kültürü yurttaşlar arasında tartışmayı gereksiz veya verimsiz hale getirirken (daha doğrusu yurttaşı faydacı ve kültürel malların tüketicisi haline getirirken), bir taraftan da mülk sahiplerinin önceden kurulmuş iktidarını, kitle iletişim araçlarının karanlık ekonomi politikası üzerinden daha da güçlendirir.

Habermas, Karl Marx tartışmasında, burjuva sonrası kamusal alan kavramını tanımlamış ve burada Marksizm’den ayrılarak katılımı özel mülkiyet kurumuna bağlamıştır. Habermas, kamusal alan modelini tarih içinde tanımlarken Marksizm’e dayanmamış ve daha sonra da sistem ve yaşam-dünya modelinde de tamamen farklı bir çizgiye yönelmiştir. Yine de liberal modeli aşma çabası Habermas’ın teorisinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmek-

¹⁴³ Lattes, “New Forms of Public Space and New Generations,” p.226.

¹⁴⁴ Wright Mills, İktidar Seçkinleri, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1974, s.416 vd.

¹⁴⁵ Richard Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, Çev. Serpil Durak – Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.

¹⁴⁶ Özcan, “Reconsidering Public Sphere As Necessary Precondition of Personality,” p.85.

tedir¹⁴⁷. Habermas'ın bu çerçevede katkısı (olumlu ya da olumsuz değerlendirmeye açıktır) demokrasinin evrimsel gelişimi içine kamusal alanı yerleştirmesidir. Bu onu demokrasi kuramını kapitalizm ve ulus devletlerin gelişimine bağlayan anlayışlardan farklılaştırır¹⁴⁸.

5. Karşıt Kamusal Alan Modeli: Proleter Kamusal Alan

Yukarıdaki modelleme Benhabib'e aittir. Fakat bu modellemenin sınırları içine sığmasa da, Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin "proleter kamusal alan" modeli de tartışılmaya değerdir. Üretim ilişkileri üzerinden kamusal alanı tarif eden bu model, proletaryayı kamusala taşımaya ve egemen kamusal alanı ele geçirmeye yöneliktir. Proleter kamusal alan, sınıflar üzerinden toplumu tarif etmesi ve diğer modellerin tümünün liberal olması ve liberalizmin meşruiyet krizini çözmeye yönelmeleri nedeniyle, onlardan ayrılır. Bu model aslında Habermas'ın söylemsel kamusal alan modelini dikkate alır, fakat birçok noktada eleştirel yaklaşmaktadır.

Negt ve Kluge'nin çalışmasının önemi ancak tarihsel bağlamına oturtulunca anlaşılabilir. 1970'lerin başı öğrenci hareketleri, Marksist-Leninist partilerin eylemleri, anti-empyralist kampanyalar, çevreci anti-nükleer hareketler, kadın hareketleri gibi mücadele eden birçok muhalif harekete sahne olmuştur. Negt ve Kluge'nin çalışması bu gruplar için toparlayıcı bir nitelikte olmuş ve bu grupların kendilerini hem muhalif, hem de kamusal olarak nitelendirmelerini getirmiştir. Bu anlayış ise bu hareketlerin kendi gruplarının özel çıkarlarını temsilini sağlamış ve de devrim yapmayı düşünen diğer marjinal gruplarla yakın durmalarına alan açmıştır¹⁴⁹.

Negt ve Kluge, proleter kamusal alan kavramlaştırmasını oluştururken Habermas'ın kamusal alan kavramlaştırmasını referans almışlardır. Habermas, soyut bir genellik ilkesi ile tek ve homojen bir kamusal alan tasvirinde bulunur. Fakat burjuva kamusal alanın ortaya çıktığı dönem, çeşitli kamusal alanların da kendini gösterdiği bir dönemdir¹⁵⁰ ve burjuva kamusal alanı ile "yarışan" özelliğe sahip kamular -ulusçu kamular, popüler köylü kamuları, kadın kamuları, işçi sınıfı kamuları gibi "madun karşı kamular"- ortak dinamiklerden beslenen kamulardır". Madun karşı kamular, bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçlarını müzakere edebilecekleri, egemen söylemin dışında muhalif söylem üretebilecekleri alanları işaret eder¹⁵¹. Negt ve Kluge,

¹⁴⁷ Hohendahl, "The Public Sphere: Models and Boundaries," pp.99–100.

¹⁴⁸ Agnes S. Ku, "Revisiting the Notion of "Public" in Habermas's Theory," *Sociological Theory*, Vol.18, No2., July 2000, p.218.

¹⁴⁹ Miriam Hansen, "Foreword," *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*, Mineapolis, University of Minnesota Press, pp.ix.

¹⁵⁰ Kluge, karşıt-kamusal alan olarak proleter kamusal alanların ortaya çıkışını ondokuzuncu yüzyıl olarak ortaya koyar. Fakat karşıt-kamusal alanın fenomen olarak yirminci yüzyıla ait bir olgu olduğunu belirtir. Stuart Liebman, "Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine," *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, Çev. Nefin Dinç-Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.632.

¹⁵¹ Nancy Frazer, "Rethinking the Public Sphere," *Habermas and the Public Sphere*, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, MIT Press, 1991, p.122.

Habermas'ın kamusal alan anlayışının karşısına alternatif bir kamusal alan koyarken, Habermas'ı diğer kamusal alanlara duyarsızlıkla eleştirmişlerdir¹⁵².

19. yüzyılda işçi sınıfının bir sınıf olarak tanımlı hale gelmesini sağlayan sürece kadar işçiler çeşitli eylemliliklerde bulunmuştur. Kapitalizmin gelişiminin başlarında henüz işçi sınıfı “kendinde sınıf” iken burjuva hareketiyle birlikte yer almış, daha sonra da “kendisi için sınıf” bilincine ulaşarak siyasal sistemden taleplerde bulunmuştur. Taleplerin karşılanmadığı koşullarda işçi sınıfı Ludizm eylemlerine yönelmiş, daha sonra da Chartist hareketi inşa etmiştir. 19. yüzyılın başlarında kiliseden medet uman işçi sınıfı, hükümetlerin işçi sınıfına yönelik yok edici tutumları karşısında hem kiliseden, hem de orta sınıftan uzaklaşmıştır. Bu noktada işçi sınıfının kamusal alanın başladığı tespiti yapılabilir. Burada sıfırdan üretilmiş bir kamusal alandan bahsedilebilir¹⁵³. Kendisi için sınıf haline gelen işçi sınıfı hem siyasal, hem de sendikal örgütlenmeler yoluyla kendini ifade edecek araçlar yaratmıştır. Kapitalizm hakim olduğu sürece işçi sınıfının yarattığı kamusal alan, karşıt kamusal alan olarak kendini gösterecektir.

Negt ve Kluge, **Public Sphere and Experience** (Kamusal Alan ve Tecrübe) adlı çalışmalarında ilk önce karşıt kamusal alan olarak proleter kamusal alan üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmada ikinci amaçları gelişmiş kapitalist ülkelerin karşıt kamusal alan yaratmada taşıdığı potansiyelleri ortaya çıkarmak olmuştur¹⁵⁴. Negt ve Kluge, kamusal alanı şu şekilde tanımlamaktadırlar:

1. Kamusal alan, birbirinden farklı ekonomik, teknik ve politik örgütlenme safhalarına tekabül eden farklı tipte kamusal alanların değişken bir karışımıdır. 2. Çoklu, çeşitli ve eşitsiz katılımcılar arasındaki söylemsel çekişmenin alanıdır. 3. Farklı kamusal alan tipleri ve çeşitli kamusal alanlar arasındaki örtüşmeler ve konjonktürler nedeniyle potansiyel olarak öngörülemeyen bir süreçtir. 4. Soyut evrensellik idealleri yerine maddi yapılarda temellenen farklı, çeşitli kamusal alan arasındaki tercümeyle mümkün kılan kapsayıcı bir boyut içeren bir kategoridir.¹⁵⁵

İlk olarak şunu söylemek gerekir ki Negt ve Kluge klasik özel/kamusal alan kavramlarına itiraz ederler. Çünkü “gündelik yaşam ve çalışma yaşamı içindeki gerçek toplumsal tecrübeler” bu tür bölünmeleri aşmaktadırlar. Buna örnek olarak genel seçimler, olimpiyat törenleri, bir komando birliğinin eylemleri kamusal olaylar olarak değerlendirilirken, insan hayatında büyük önem taşıyan çocuk bakımı, fabrikada çalışmak, evinde televizyon seyretmek gibi olayların öze indirgenmesi toplum yaşamının bütününe diyalektikliğine aykırıdır¹⁵⁶. Özellikle mevcut kamusal alan kavramlaştırmaları yaşamın en önemli iki

¹⁵² William Outhwaite, Habermas: A Critical Introduction, Stanford, Stanford University Press, 1985, p.87

¹⁵³ Özcan, “Yasama Faaliyeti ve Kamusal Alan,” s.435-436.

¹⁵⁴ Miriam Hansen, “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin “Kamusal Alan ve Tecrübe”si,” Kamusal Alan, Ed. Ve Çev. Meral Özbek, İstanbul, Hil, Yayın, 2004, s.162.

¹⁵⁵ Hansen, “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin “Kamusal Alan ve Tecrübe”si,” s.163.

¹⁵⁶ Oskar Negt, Alexander Kluge, Public Sphere and Experience; Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere, Trans. Peter Labanyi, James Owen Daniel, Assenka Oksiloff, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1993, pp.xliii-xlix.

alanını dışlamaktadır: Bunlar “endüstriyel aygıtın tümü ile ailedeki toplumsallaşma”dır. Bu nedenle Negt ve Kluge kamusal alanı, tüm toplumu temsil iddiasına rağmen, bir “ara alan” olarak nitelendirirler¹⁵⁷.

Negt ve Kluge kamusal alanları üçe ayırır: 1. Egemen politik kamusal alan, 2. Alternatif kamusal alan, 3. Karşıt-kamusal alan¹⁵⁸. Her kamusal alan görüşü bir toplumsal sisteme dayanır. Negt ve Kluge sosyalist demokrasi olarak adlandırılan toplumsal sistemi savunur. Bu da Marksist açıdan bir dünya algısı ve değerlendirmesi gerektirir. Bu çerçevede Negt ve Kluge, egemen sınıfın iktidarının varolduğu kamusal alanı, egemen politik kamusal alan olarak ifade etmişlerdir. “...egemen politik kamusal alanı (ulusal ve ulusüstü düzeyleriyle) toplumsal mücadelelerin, sistemin (sömürü ve tahakküm yapılarının) yeniden üretimini sağlayacak biçimde denetlendiği, karmaşık yapılar ve araçlar içeren bir alan olarak” tanımlarlar. Egemen kamusal alan, zayıflamakta olan burjuva kamusal alan ile, güçlenmekte olan endüstriyel-ticari kamusal alan arasındaki gerilimli alanların eklenmesi sonucu ortaya çıkar. Alternatif kamusal alan ise, ulus-devletlerde küreselleşme ile ortaya çıkan sorunları ezilenlerin lehinde çözmeye çalışan söz ve eylemlerden meydana gelir. Alternatif kamusal alan sınıf-dışıdır, fakat eşitsizlik ve tahakküme karşı duruşuyla sınıf ilişkilerine taraf olabilir ve bu alanda demokratik mücadeleler verebilir. Karşıt kamusal alan ise emek-sermaye çelişkisi üzerinde yükselen, sınıfsal mücadele esas alınarak anti-kapitalist, kolektif ve kurucu nitelikli politik söz ve eylemlerin oluşturduğu alandır¹⁵⁹. Karşıt kamusal alan, burjuva kamusal alanına karşıttır. Bu alan burjuva kamusal alanın ötekileştirmesi, dışlaması ile kolektif dayanışma ve karşılıklı ilişkileri yaratır. Bu üç kamusal alan farklı tipte olmakla birlikte bazen örtüşürler, bazen aynı mekanda varolurlar ve bir çok durumda da saf halleriyle görünmezler. Bu kamusal alanlar eşzamanlı olarak vardırırlar¹⁶⁰.

Negt ve Kluge tek ve kapsayıcı burjuva liberal kamusal alanın varolmadığını, alternatif olarak “endüstriyel-ticari kamusal alanların” ve karşıt olarak “proleter kamusal alan”ın varlığını ileri sürerler. Kamusal alan olarak toplumsal ve kolektif üretim sürecinin bütününe görürler. Egemen kamusal alanın bağlamlarından biri olan endüstriyel-ticari kamusal alanı, kar üzerine kurulu, insanların bütün yaşam alanlarını metalaştırarak ve içeriksizleştirerek

¹⁵⁷ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, s.75-76.

¹⁵⁸ Antonio Negri de, karşıt kamusal alan anlayışında Negt ve Kluge gibi üretimden yola çıkar. “Kapitalist sistemin ve özel birikimin yeniden üretimine izin veren bir bakış açısıyla, devletin vasilîği altında etkinliklerin bir toplamı olarak kamusal artık sonlanmış- tır.” Negri bugün için artık servetin gelişmesi ile demokrasi nasıl ayrılmazsa toplumsal ilişkilerin etkileşimsel büyümesiyle, üretken öznelerin yönetimi yeniden ele geçirmesi birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir. Negri’nin üretken öznesi işçi sınıfıyla sınırlı değildir; toplumsal servetin üretiminden hem hizmette bulunanlar hem de bu hizmeti kullananlar üretken öznedirler ve bu iki kesim kamusal alanın ele geçirilmesi için birlikte mücadele etmelidirler. Toni Negri, “Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi,” *Kamusal Alan*, Çev. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.399-401.

¹⁵⁹ Meral Özbek, “Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık,” *Kamusal Alan*, İstanbul, Hil Yayın, 2004s.182.

¹⁶⁰ Hansen, “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin “Kamusal Alan ve Tecrübe”si,” s.170.

kapsayan alan şeklinde tanımlarlar. Proleter kamusal alan ise toplumsal ve kolektif üretim¹⁶¹ sürecinde yerleşik, tecrübe aracılığıyla egemen kamusal alanlar tarafından parçalanmış şeyler arasında bağlantılar kurmayı sağlayan bir kamusal alandır. Yani proleter kamusal alan, kamu ve özel arasında, politika ve gündelik yaşam arasında, gerçeklik ve ütopya arasında bağlantılar kurmaya çalışır¹⁶². Buradaki toplumsal üretim, servetin işçiler tarafından yaratıldığı, bu nedenle de onlar tarafından yeniden sahiplenilebileceği, özel mülkiyetin kamusalallaşarak kalkacağı Marksist anlayışa dayanır¹⁶³. Geç kapitalist endüstriyel koşullarda üretimin kamusal alanları fabrika toplulukları, şirketlerin halkla ilişkileri, ticaret ve tüketim alanları gibi üretim sürecinin dolaysız ifadesi olarak gözlemlenebilirler. Burjuva kamusal alana eklenen kamusal alanlar hem egemen ideolojinin yeniden üretilmesinde katkıda bulunurlar, hem de kendi meşruiyetlerini bu alana dayarlar. Geniş kitlelere hitap etmek zorunluluğu, üretimin kamusal alanını, temsiliyet dışı bırakılmış geniş kitleleri içine almasını gerektirir¹⁶⁴.

Negt ve Kluge'nin proleter kamusal alan kavramsallaştırmasına karşın Habermas **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü** çalışmasında "pleb kamusal alan" kavramını kullanmıştır. Negt ve Kluge bu kavramlaştırmayı haklı bulmaktadırlar. Çünkü Fransız Devrimi ya da 19. yüzyılda heterojen, kentli alt-sınıfların oluşturdukları kamusal alanlar pleb kamusal adlandırılmasına uygundur. Fakat Negt ve Kluge'nin "proleter" tanımlamasını kullanmaları bir tercihtir. "Çünkü, bizim mesele ettiğimiz alan burjuva kamusal alanın bir çeşidi olmayıp, tam da tersine tarihte kurulmuş ama kamusal alan teriminin parametreleri içine alınmamış olan, tamamıyla ayrı, bütünlüklü bir toplumsal bağlam kavramsallaştırmasıdır"¹⁶⁵. Proleter kavramı, işçi sınıfının özgürleşme mücadelesiyle içinden doldurulduğu bir kavramdır; bu nedenle bu kavramın kullanılışı bir tutumu ve konum almayı gerektirir. Ayrıca bu kavram hala egemen söylem tarafından yok edilememiştir. Burjuva kamusal alanın bir kategorisi olarak değil, karşıt bir konumda varlığını devam ettirmektedir¹⁶⁶. Pleb kamusal alan kavramından daha net bir tanım sunmamış olmakla beraber, bu kavram onların siyasal ve ideolojik duruşlarını sergilemektedir. Aynı şekilde Habermas'ın tercihi de siyasal ve ideolojiktir.

¹⁶¹ Negt ve Kluge üretimi metaların maddi üretiminden daha geniş şekilde ele alırlar; "toplumsallaşma süreçleri, dil, libidinal yapılar, mahremiyetin yaratılması, tecrübe, toplumsal etkileşimin yapıları ve kamusal alanın üretimin diğer alanlarını oluştururlar. Tüketimde, sadece kapitalist sistemin bir parçası olarak değerlendirilmez. Tüketim, üreticiler yararına yeniden örgütlenebilir. Ama bu temel sorun olan üretim ilişkilerini değiştirmek anlayışını geri plana atmaz. Hansen, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," s.167-169.

¹⁶² Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, s.213 vd.

¹⁶³ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, s.215.

¹⁶⁴ Hansen, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," s.163-164.

¹⁶⁵ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.48.

¹⁶⁶ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.49.

Aynı bağlamda burjuva kamusal alan kavramının değer yitirmiş olduğunu ve muğlak bulduklarını ifade etseler de, burjuva kamusal alan terimini eleştirel düşünmeye davet ettiği için kullanmayı tercih etmektedirler¹⁶⁷.

Burjuva kamusal alanı kendi çıkarlarını genel çıkar haline dönüştürmüşdür (en azından meşruiyetin kaynağını sağlayacak kadar.) Proleter kamusal alan aslında nüfusun ezici çoğunluğunun çıkarlarını ifade eden bir kamusal alan olmakla birlikte, bu anlayış genel olarak kabul görmemektedir¹⁶⁸.

Proleter kamusal alan kavramı işçi hareketi tarihinde, bu adlandırma yapılmadan kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası komünist partilerle ilişkili bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Proleter kamusal alana seslenmek ifadesi ile öncelikle partilere hitap ediliyor gibi görünmekle beraber, aslında kitlelere seslenilmektedir. Burada dikkati çeken, bu tip seslenmelerin, özellikle belirli kararların alınması ya da bunlara karşı olunması durumunda kitlelerin, parti üyelerini harekete geçirdiği görülmektedir. Bu tür durumlarda proletarya belirli bir konuda tavır takınarak, birlikte hareket eder ve kamusal alanın taşıyıcısı olarak kendini gösterir¹⁶⁹.

Proletaryanın yaşamı ve mücadele süreçlerine bakıldığında tutarlı ve bağlantılı bir bütünlük göstermediği anlaşılır. Sorun proletaryayı bir arada tutan öğelerin tıkanmasını destekleyen burjuva kamusal alandır¹⁷⁰.

Burjuva kamusal alanın olumsuzlanması olarak proleter kamusal alan, egemen anlayıştan değerlendirildiğinde kamusal alan oluşturamayacak şekilde yaşam bağlamları parçalı ve eklemsizdir. Fakat proleter sınıf ne kadar asimile edilmiş olursa olsun, ya da ne kadar “ötekileştirilmiş” olursa olsun, kendi yaşam bağlamlarının tecrübesinde başka bir ufuk oluştururlar.

Üretim sürecine dayanan proleter kamusal alan Negt ve Kluge'nin modelinde “tecrübe”nin sağladığı ufukla birleştirilir. “*Öffentlichkeit* (özel karşıtı ve özel olmayan her şeyin alanı), tecrübeyle doldurulmuş bir kamusal alana, ahlaki olan ve bağımsız bir vicdan içeren, tözel bir kamusal alana işaret eder”¹⁷¹. Her türlü yaşantıdan elde edilmiş tecrübe, mücadelenin genişlemesine yeni ufuklar açarak katkıda bulunur.

Tecrübe kavramının ait olduğu ilksel alan anlamlandırma alanı olduğu için, böyle bir ilişkilendirmeyi bir kültür tanımı içinden yapmak mümkün: Kültür, belli bir yer ve zamanda, belirli bir insan topluluğunun (ulus, halk, sınıf, grup, kesim), maddi ve toplumsal yaşamının üretim koşullarından kaynaklanan toplumsal ilişkilerinin yapılanma biçimi (yaşam tarzı, yaşam kalıpları, nesnelere dünyası) ile bu koşul ve ilişkileri tecrübe etme (yaşantı/deneyim), anlamlandırma (ifade/temsil biçimleri, anlam haritaları) ve bunlarla baş etme tarzıdır (edim/eylem tarzları)¹⁷².

¹⁶⁷ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.49.

¹⁶⁸ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.51.

¹⁶⁹ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.73.

¹⁷⁰ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.74.

¹⁷¹ Liebman, “Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine,” s.630.

¹⁷² Meral Özbek, “Kamusal-Özel alan, Kültür ve Tecrübe,” *Kamusal Alan*, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.446.

Negt ve Kluge, tecrübe ile de toplumsal yapı, ilişkiler, eylemler, duygu ve düşünceler arasında diyalektik ilişki kurarlar. Her türlü öğrenimler ya doğrudan algılayarak ya da dolaylı biçimlerde öğrenilerek tecrübe ufkuna dahil edilir¹⁷³. Bu dolayısıyla oluşan birikim ancak kamusal etkileşim ile ifade ve temsil edilirse görünür hale gelir. Bu nedenle Negt ve Kluge kamusal alanı, "tecrübeyi mümkün kılan ya da onu sakatlayan toplumsal yapılar bütünü"¹⁷⁴ olarak kendi mücadeleleri için hem bir olanak sunması açısından, hem de ideolojik yönüyle değerlendirirler. Kamusal alanda yapılan mücadele, tecrübe birikimi sağlayarak daha nitelikli mücadeleyi getirebilir.

Tecrübeyi oluşturan ve diyalektik şekilde bağları üreten üç unsur görülür: İlk olarak kapitalist koşullarda, yani yabancılaşmanın olduğu koşullarda yeniden üretim tecrübesi sürekli olarak vardır ve sürekli tecrübe üretilmesini sağlar. İkinci olarak tecrübe eden unsurların kamusal ifade ve temsil edilmelelerinin önü izole edilerek tıkanır. Üçüncüsü ise yabancılaşmış üretim tecrübesi üstünde yükselen direniş ve protestolar yeni tecrübeler üretir¹⁷⁵.

Bugün yeni dünya düzeninde tecrübe parçalanmıştır ve tekrar bütün hale getirmek mümkün değildir. Marksist bütünsellik anlayışı bu koşullarda devre dışı bırakılır ve ayrılmış alanlar arasında bağlantılar kurmak öncelikli hale gelir: Kamusal alanla özel alan arasında, politika ile güncel yaşam meseleleri arasında, farklı ve *kısmi kamusal alanlar*¹⁷⁶ arasında bağlantılar kurulmalıdır.¹⁷⁷

Burjuva kamusal alanı, bilinç ve program endüstrisi, reklamcılık, firmaların ve idari aygıtların tanıtım kampanyaları üzerinde yükselmektedir. Bunlar gerçek üretim mekanizmalarının dışında yer almalarına rağmen burjuva kamusal alan bunları işleyerek, gündelik yaşamı hammadde olarak kullanarak geleneksel kamusal alanın üzerinden atlayarak özel alana ulaşmaya çalışmaktadır. Proleter kamusal alan, sermayenin çıkarlarının işlendiği üretimin bu yüzüyle hesaplaşmalı ve kendini sadece klasik kamusal alanın antitezi olarak kurmalıdır. Burada işçi sınıfının pratik politik tecrübesi önemlidir. Proletarya, burjuva kamusal alanın dar ufukları çerçevesinde değil, amaçları doğrultusunda kendini ortaya koymalıdır. Çünkü "İşçi sınıfına özgü tecrübeyi kristalleşmesinin ortamı olarak burjuva kamusal alanın herhangi bir kullanım değeri yoktur." Burjuva kamusal alan düşman olarak bile değerlendirilemez. İşçi ha-

¹⁷³ Z. Tül Akbal Süalp, "Kamusal Alan, Deneyim ve Kluge," Kamusal Alan, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.672.

¹⁷⁴ Özbek, "Kamusal-Özel alan, Kültür ve Tecrübe," s.447, 452.

¹⁷⁵ Hansen, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," s.166-167.

¹⁷⁶ Bütün karşıt kamular eşit ağırlıkta ve aynı bağımlılıkta değildirler. Bu bağlamda Hansen "kısmi kamular" tanımlaması yapmıştır. Kısmi kamulara örnek olarak "müльти- medya kamusalığı, TV vaizliği, bilgisayardaki ilan panoları, telefonla seks vb. sayılabilir. Bu kamuların ortak yanları şunlardır: Bu kamular endüstriyel-ticari yolla çalışırlar. Bir kimlik modelleri yoktur. Çok geniş kitleleri örgütleyebilmektedirler. Etkinliklerini bunlara doğrudan para vererek katılımcı olmayanların görüş alanlarının dışında gerçekleştirme eğilimindedirler. Konularının ve katılımcıların belirgin olması onları karşıt-kamusal alanlardan ayırır.

¹⁷⁷ Hansen, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," s.169.

reketinin kaygısı çıkarlarını kendi kamusalılığı içinde ifade etmektir. İkinci amacı ise egemen sınıfın devlet üzerindeki egemenliğini yıkmaktır¹⁷⁸.

Burjuva kamusal alan anlayışı, ortaya çıktığından itibaren tüm toplumu bir birlik altında toplama çabası içindedir. Fakat toplumu bir arada olmaya zorlayan meta üretiminden kaynaklanan değer soyutlamasıdır. Burjuvazi meta değişimi ve özel mülkiyetin varolduğu koşullarda, sanki bunları aşabilecek, eşit, özgür ve kardeşesine yaşanabilecek bir toplum varolabilirmiş gibi bir görüntü vermektedir¹⁷⁹. Kapitalizmin önkoşulu olan özel mülkiyet gerçek kamusal alanın önünde bir engeldir¹⁸⁰. Kamusal alanın ideolojik boyutunu yönelik bu görüşler, Negt ve Kluge'nin Marksist yaklaşımının bir göstergesidir.

Negt ve Kluge, burjuvazinin 17. ve 18. yüzyıllarda burjuva kamusal alanı kurduğunu ve bu alanda diktatörlüğünü kamusal alanın içinde farklı bölmeler yaratarak gösterdiğini belirtirler. Böylece burjuvazi bu bölümleri daha kolay denetim altına alacaktır. Başlangıçta burjuva devrimi ilerici adımlar atmış olsa da, kendini biçimlendirmesi (örneğin güçler ayrımı, kamusal-özel alan, politika ve üretim vb. gibi ayrımlar) karşıt kamusal alanlara izin vermeyecek şekilde olmuştur. Burjuva kamusal alan tek bir bütünden değil, "sadece soyut bir biçimde ilişkilendirilmiş tekil alanlar yığından" oluşmaktadır. Proletaryanın, bütünü gözden yitirdiği böyle bir ortamda kendi çıkar ve tecrübesini örgütleyebilmesinin olanağı yoktur¹⁸¹.

Burjuva kamusal alan Negt ve Kluge'ye göre çöküşte olmasına rağmen, bir varsayım değildir. Çünkü bu bağlamda proletaryanın sermayenin çıkarlarına karşı bir kamusal alan oluşturmasına ilişkin çabası da yanlış bir varsayım haline gelir¹⁸². Negt ve Kluge emekçilerin kamusal alana karşı çıkmasını kendilerine karşı çıkmak olarak görür. Burjuva kamusal alanlar, her ne kadar kapitalist bir toplumda ve onun ideolojisiyle biçimlenmiş kamuoyunun ortaya çıkmasına yarasa da, farklı görüşlerin de ortaya çıkmasına olanak sunabilirler. Kamusal alan anlayışı, kamusal alanların çoğulculuğunu da kabul eder. Bu noktada bastırılmış, ezilmiş işçi sınıfı kendi kamusal alanı yaratma olanağını yakalayabilir. Aynı zamanda burjuva kamusal alanların dönüştürülme olanağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Negt ve Kluge kamusal alanın egemenlerin elinde olması ve proletaryanın önüne set çekmek için kullanılmasına karşı, muhalif olmayı aşan bir anlayışla, proletaryanın kendi üretimleri olan kamusal alanı ele geçirmeleri ve politik mücadeleleri için kullanmaları gerektiğini ileri sürerler. Yoksa tüm yaşam alanlarını kapsadığı düşünülen egemen kamusal alana karşı mücadelede yenik düşülür¹⁸³. Frazer'da, Negt ve Kluge ile aynı argümanlardan hareket ederek, bağımlı grupların kamusal alanı ele geçirmesini değil, kamuların çokluğunu talep eder. Kamuların çokluğunun söylemsel mücadele alanlarını genişleteceğini belirtir. Bu alanlar çokluğu grupların kamusalılık algılarını genişlettikçe

¹⁷⁸ Negt- Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.87.

¹⁷⁹ Negt- Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.89.

¹⁸⁰ Özbek, "Kamusal Alanın Sınırları," s.26.

¹⁸¹ Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.93, 94-95.

¹⁸² Negt-Kluge, *Public Sphere and Experience*, p.101.

¹⁸³ Süalp, "Kamusal Alan, Deneyim ve Kluge," s.656.

yeniden gruplaşma olanakları yaratan bir işlev görecektir. Aynı zamanda “daha geniş kamulara yönelik ajitatif etkinlikler için bir üs ve eğitim zemini olma işlevini de üstlenmektedirler.” Frazer, Negt ve Kluge gibi özgürleştirme potansiyelini karşıt kamusal alanda bulur¹⁸⁴. Fakat ikisinin yöneldikleri amaçlar farklıdır.

Negt ve Kluge ile benzer düşüncelere sahip Antoni Negri’de kamusal alanın “yeniden sahiplenilmesi”, “ele geçirilmesi” gerektiğini ifade eder¹⁸⁵. Bu bağlamda kamusal alanı oluşturanlar, birbirleriyle etkileşim halinde olmalı, söz ve eylemde dayanışmada bulunmalıdırlar¹⁸⁶.

Benzer görüşleri savunan Hansen, karşıt kamusal alanların çokluğu koşullarında, bu kamusal alanları ortak bir paydada buluşturan üst bir kamusal alan varedilmesi gerektiğini düşünmektedir. Frazer, “her farklı, daha sınırlı kamudan üyelerin kültürel çeşitlilik çizgilerini ortak keserek konuşabildiği, ek kapsayıcı bir kamusal alan olduğunu” ifade eder. Bu alan genel olmalıdır, katılımcılar ortak kesen konularda eşit olarak bu alanda yer alabilmelidirler. Yoksa muhalif olarak ortaya çıkan tekil gruplar, çokkültürlü çoğulculuk piyasasında “ya nötrleşiyor ya da kimin daha kurban olduğu” tartışması içine çekilerek kendi içlerinde kutuplaşmaktadır¹⁸⁷.

Negt ve Kluge’nin kuramında farklı açılım olanaklarına imkan vermesi ve birbirleriyle ilişkileri nedeniyle iki önemli noktaya dikkat çekmek gerekmektedir: Birincisi karşıt kamuyu neyin oluşturduğu sorusu konjonktürel değişim ve ittifaklarla her olayda yeniden tanımlanması gereken bir konudur. Buradan karşıt kamunun diğer kamusalılık tarzlarıyla ilintilendirilmesi ile “ilişkiselik”, onu belirleyen bir özellik olarak ifade edilir. Bu anlayış ikinci bir konuyu gündeme getirir: Bu “her kamusal alanın geri döndürülemez biçimde bileşik ve melez olan yapısını göz önüne almak” zorunluluğudur. Bu anlayışlar Negt ve Kluge’nin kamusal alanı bir süreç olarak koymasını getirir. Birbirleriyle eşit olmayan kamular, “konjonktürel değişmelerin kamusalılıkları yan yana getirmesi, rastgele fırsatlar” bir sürecin içinde ortaya çıkabilir ve değerlendirilebilirler¹⁸⁸.

Negt ve Kluge’nin kamusal alanı, devlet ve toplum arasında kalan bir ara alan olarak değerlendiren liberal anlayıştan farklı olarak üretim ilişkileri üzerinden tanımlaması özel bir anlam ve öneme sahiptir. Neo-liberal politika uygulamaları ile örgütsüzleşen emek, aynı bağlamda mülksüzleşme, yoksullaşma ile sınıfsal sömürünün küresel boyutta yoğunlaşması ve derinleşmesini getirmiştir. Karşıt kamusal alan bu neo-liberal politikalara karşı proletarya için yeni olanaklar sunmaktadır.

Negt ve Kluge kamusal alanı üretim ve yeniden üretimde temellendirerek somut ihtiyaçlar, çıkarlar, çatışmalar, iktidar meselelerini tartışma konuları haline getirmektedirler. Oysa Habermas, kamusal alanı, öznelarası iletişime

¹⁸⁴ Frazer, “Rethinking the Public Sphere,” p.124.

¹⁸⁵ Negri, “Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi,” s.395–407.

¹⁸⁶ Özbek, “Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık,” s.187-88.

¹⁸⁷ Hansen, “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin “Kamusal Alan ve Tecrübe”si,” s.171-172.

¹⁸⁸ Hansen, “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin “Kamusal Alan ve Tecrübe”si,” s.174-175.

dayandırır¹⁸⁹. Kluge, Habermas'ın kamusal alanın "dağıtımsal" olduğunu, kendilerinin kamusal alanının "üretimsel" olduğunu düşünmektedir¹⁹⁰. Aslında Habermas'la, Negt ve Kluge arasındaki temel fark sınıfsaldır. Habermas'm kamusal alanının sahibi burjuvazidir, burjuvazinin kamu alanını nitelemesi, ona yüklediği işlevler ve buna bağlı kurumsallıklar belli bir sınıfa ait anlayışın somutlaşmasıdır¹⁹¹.

Sonuç olarak karşıt kamusal alan, durağan bir şekilde tanımlanmayıp yeni olanaklara açıklığı, konjonktürel değişimlere duyarlılığı, sürekli bir yenilenmeyi ve değişen konjonktürde müdahil olmayı da getirmektedir. Proleter kamusal alan, içerik olarak içinde belirli bir gelecek ve toplum kurgusunu da taşır. Muhalifliği nedeniyle egemen kamusal alanların baskısı altında olması, proleter kamusal alanı yok edememiştir. Zaten kapitalist sistemin yarattığı sınıfsal çelişkiler yok olmadıkça, yani kapitalizm ortadan kalkmadıkça proletarya ve burjuvazi ortadan kalkmayacağı için, çelişkiler -farklı görüntülere bürünse dahi- egemen ve karşıt kamusal alanlar devam edeceklerdir.

6. SONUÇ

Yukarıda anlatılan modelleri değerlendirdiğimizde Hannah Arendt'in ileri sürdüğü agonistik kamusal alan modeli, politik olanın kamusala hakim olduğu ve yurttaşların varlıklarını anlamlı kıldığı alandır. Antik Yunan'ın ahlaki bakımdan homojen, politik bakımdan eşitlikçi ve aynı zamanda yurttaş dışındaki kileri dışlayıcı anlayışının Hannah Arendt tarafından yeniden canlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Arendt, Antik Yunan'm doğrudan demokrasisini ve yurttaşların yasakoyucu olduğu koşulları veri alarak kamusal alan modelini öne sürmüştür. Fakat iktidar, hukuk gibi konuları dikkate almayan Hannah Arendt, bize kurgusal bir kuramın ötesinde bir şey sunamamaktadır. Bu modele içkin veri olarak kabul edebileceğimiz doğrudan demokrasi anlayışı, bugün tartışmasız şekilde uygulanamaz görülmektedir. İkinci ciddi boşluk yurttaş kavramıyla ilgilidir. Antik Yunan'ın yurttaşı kamuyla ilgili her türlü konuda karar verir, yasa yapımında bulunur. Fakat bir yurttaşın kamusal konulara bu kadar vakif olabilmesinin koşulu, diğerlerinin, yani kölelerin, kadınların ve çocukların o yurttaşın hayatını devam ettirecek zorunluluklardan kurtarmasıdır. Diğerleri eşit olmadıkları gibi, yurttaşların yaşamı idame ettirmesinin araçlarıydılar. Halihazırdaki hukuk devleti anlayışı bu görüşleri çoktan aşmış, herkesin eşitlik, özgürlük ve yaşam hakkına sahip olduğu temel ilkelere hareket etmektedir.

John Rawls ve Bruce Ackerman'ın görüşlerinde somutlaşan liberal kamusal diyalog modeli, liberal hukuk devleti ilkesini veri olarak kabul etmektedir ve bu temel üzerine inşa edilmişlerdir. Rawls farklı iyi anlayışlarına sahip insanların bir toplumda bir arada nasıl yaşayabileceği sorunundan hareketle "hakkaniyet olarak adalet" anlayışını ileri sürer. Rawls, hakların, iyi anlayışlarına önceliğini savunarak, liberal temel hukuk anlayışını yineler. Yasalarla

¹⁸⁹ Hansen, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," s.165.

¹⁹⁰ Liebman, "Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine," s.630.

¹⁹¹ Süalp, "Kamusal Alan, Deneyim ve Kluge," s.673.

düzenlenmiş haklar, kişiden kişiye, gruptan gruba değişen iyi anlayışlarının karşısında bir toplumun iyi düzenlenmesinin gereği olarak zorunludur. Rawls'un öne sürdüğü bu toplumda aktör eşit ve özgür yurttıştır. İyi düzenlenmiş anayasal demokratik bir toplumda yurttaşların akli, kamusal akıldır. Kamusal aklın ilgilenmesi gereken konular Rawls'a göre temel siyasal adalet sorunları ve kamu yararadır. Kamusal akıl ile Rawls liberal devlet anlayışının meşruluk ilkesini oluşturur. Liberal devlet, tüm iyi anlayışlarını dışta tutarak tarafsız olmaya çalışmalıdır. Rawls, kendisinin de tüm iyi anlayışlarından uzak bir kuram oluşturduğunu ileri sürer. Böylece hakkaniyet olarak adaleti tüm insanlar için gerçekleştirmek mümkün olabilir. Fakat adalet ilkelerinde ileri sürdüğü eşitlik, özgürlük, fırsat eşitliği gibi haklar, kendisi kapsayıcı bir öğreti olan liberalizmde temellenir. Bu hakların tartışılmaya açılması ise Rawls'un kuramında sınırlanmıştır. Bu bağlamda kamusal alan, liberal öğretinin iyi anlayışıyla belirlenmektedir.

Bruce Ackerman'ın liberal diyalog modeli, devletin kamuyla özdeş sayıldığı; yurttaşların alanının ise özel olarak kabul edildiği bir ayrıma dayanır. Ackerman'ın kamusal alan görüşü mevcut liberal sistemin onaylanmasından öte bir anlam taşımamaktadır. Hukuk aracılığıyla toplumun düzenlenmesinde yurttaşlar günlük konularda, yasaların oluşumunda söz sahibi değildirlir. Yurttaşlar ancak anayasal konularda kamusal müzakereye katılabilirler.

Habermas'ın kamusal alan görüşü müzakereci demokrasi kuramı ile bir bütünlük arz eder. Eşit, özgür yurttaşlar her türlü konuda kamusal müzakere yürütebilirler. Hem konu sınırlaması, hem de katılım sınırlaması olmaması dolayısıyla ve kamusal alandaki tartışma süreçlerinin hukuk tarafından garanti altına alınmış olması zorunluluğunu getirmesi nedeniyle Habermas'ın kamusal alan modeli derinleştirilmiş bir demokrasi ve hukuk devleti arayışına işaret etmektedir. Hukuk devletince garanti altına alınmış haklar, kamusal alanın zorunlu bir unsuru görülmekle birlikte yeterli değildir. Habermas aynı zamanda kamusal alandaki tartışmaların yasama sürecine yansımaları da sağlayacak prosedürleri **Between Facts and Norms** (Olgular ve Normlar Arasında) adlı çalışmasında derinleştirmiştir.

Kluge ve Negt'in ileri sürdüğü proleter kamusal alan, işçi sınıfının burjuva kamusal alanını ele geçirmeyi hedefler. Bu anlayışta kamusal ilkesinin temeline bakıldığında sosyalleşmiş üretimin, kamusal alanda da kendini var etmesi gerekliliği anlayışı üzerine yükselir. Diğer modeller liberalizm temeli üzerinde yükselirken, bu model liberalizme karşı bir konum alır ve kapitalist sistemin yıkılmasını hedeflemektedir. Proleter kamusal alanın dayandığı Marksist anlayışa gidersek ulaştığımız sonuçlar şunlar olacaktır: Sınıfların ortadan kalktığı ve bu nedenle kamusal/özel ayrımının yok olduğu (ki bu ayrım özel mülkiyete dayanır) ve bütün herkesin söz sahibi olduğu bir toplum amaçtır.

BİBLİYOGRAFYA

Arendt, Hannah, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Arı, Tayyar, "Neo-liberalizm: Bireysel Özgürlük, Siyasal Özgürlük ve Toplumsal Eşitlik ilişkisi Ve Yeni Sağ," (Çevrimiçi) <http://www.tayyarari.com/download/neoliberalism.doc> 20.05.2009

Beacroft, Melanie, "Defining Political Theory: An Arendtian Approach to Difference in the Public Realm," **Politics**, Vol. 27, No.1, 2007, pp.40-47.

Benhabib, Seyla, "Kamu Alanı Modelleri," **Cogito**, Sayı: 8, 1996, s. 238-258.

Benhabib, Seyla, "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, Mass., MIT Press, 1992, pp.72-98.

Benhabib, Seyla, "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru," **Demokrasi ve Farklılık**, Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.101-139.

Benhabib, Seyla, **Eleştiri, Norm ve Ütopya**, Çev. İsmet Tekerek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Benhabib, Seyla, **Ötekilerin Hakları; Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Berktaş, Fatmagül, "Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır," **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.551-556.

Berten, Andre, Pablo da Silveira, Herve Pourtois, **Liberalizm ve Cemaatçiler**, Çev. B. Demir, M. Develioğlu, Z. Ö. Üskül, E. Ergezene, S. Koç, E. Özkaya, Ç. Tanyar, M. Z. Üskül, D. Yılmaz, Ankara, Dost Yayınları, 2006.

Calhoun, Craig, "Preface," **Habermas and the Public Sphere**, Cambridge, MIT Press, 1992, s.vii-x.

Coldiron, A.E.B., "Public Sphere/Contact Zone: Habermas, Early Print, and Verse Translation," **Criticism**, Vol.46, Spring 2004, pp.207-223.

Connolly, William E., **Kimlik ve Farklılık**, Çev. F. Lekeşizalm, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Coşkun, Vahap, "Batı'da ve Türkiye'de Kamusal Alan," **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, 12. Kitap, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2005, s.147-159.

Çaha, Ömer, "Sivil Toplum: Temel Yaklaşımlar ve Tarihsel Gelişimi," (Çevrimiçi) <http://www.stgm.org.tr/egitim/docs/sivil%20toplum.doc> 21/04/2009

Çırakman, Aslı, "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe," **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, Der. E.Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, Mart 2002, s.105-147.

D'Entrevés, Maurizio Passerin "Hannah Arendt," (Çevrimiçi) <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/#CitPubSph> 15.5.2009

Denli, Özlem, "Adaletin Kültürle İmtihani," **Lapsus**, Sayı I, Bahar 2006, s.171-175.

Eder, Klaus, "The Public Sphere," **Theory, Culture&Society**, Vol. 23 (2-3), pp.607-616.

Erdoğan, Mustafa, "Kamu Alanı ve Liberalizm," **Kamusal Alan ve Türkiye**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.92-109.

Erdoğan, Mustafa, "Kamusal Alan ve Hukuk," **Radikal**, 03.12.2002.

Ferree, Myra Marx, William A. Gamson, Jürgen Gerhards, Dieter Rucht, "Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies," **Theory and Society**, No.31, 2002, pp.289-324.

Francisco, Andres De, "A Republican Interpretation of the Late Rawls," **The Journal of Political Philosophy**, Vol.14, No.3, 2006, pp.270-288.

Frazer, Nancy, "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy," **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, MIT Press, 1991, pp.109-142.

Geuss, Raymond, **Kamusal Şeyler, Özel Şeyler**, Çev. Ayşegül Koçak, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gould, Carol C., "Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili," **Demokrasi ve Farklılık**, Ed. Seyla Benhabib, Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.244-267.

Habermas, Jürgen, "The Emergence of the Public Sphere," **The Polity Reader In Cultural Theory**, Cambridge, Polity Press, 1994, pp.81-90.

Habermas, Jürgen, "Kamusal Alan," **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.95-102.

Habermas, Jürgen, **İletişimsel Eylem Kuramı; Cilt I: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme; Cilt II: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 2001.

Habermas, Jürgen, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Habermas, Jürgen, **Legitimation Crisis**, Çev. Thomas McCarthy, Cambridge, Polity Press, 1997.

Habermas, Jürgen, **Moral Conciousness and Communicative Action**, Cambridge, MIT Press, 1990.

Hansen, Miriam, "Foreword," **Public Sphere and Experience; Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1993, pp.ix-xlii.

Hansen, Miriam, "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si," **Kamusal Alan**, Ed. ve Çev. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.141-177.

Hayek, Friedrich A., **Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Cilt III**, Çev. Doç. Dr. Mehmet Öz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Hohendahl, Peter Uwe, "The Public Sphere: Models and Boundaries," **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, The MIT Press, 1992.

İşıқтаç, Yasemin, **Hukuk Felsefesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004.

Johnson, Pauline, "Habermas's Search for the Public Sphere," **European Journal of Social Theory**, Vol.4, No.2., pp.215-236.

Kahraman, Hasan Bülent, "Post-Fenomenolojik Devlet Tasavvuru: Hegelci ve Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanığı," **Doğu Batı**, Yıl 6, Sayı:21, Kasım, Aralık, Ocak 2002-2003, s.45-60.

Karadağ, Ahmet, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 58, Sayı: 3, Yıl: Temmuz-Eylül 2003, s.172-195.

Kejanlıoğlu, Beybin, "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı," **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, s.689-714.

Kırık, Hikmet, "Adil Siyasal Düzen Kurgusu ve Liberal Kamusal Alan," **Doğu Batı**, Yıl 7, Sayı 28, Ağustos, Eylül, Ekim-1, 2004, s.251-268.

Ku, Agnes S., "Revisiting the Notion of "Public" in Habermas's Theory - Toward a Theory of Politics of Public Credibility," **Sociological Theory**, Vol.18, No.2, July 2000, pp.216-240.

Kymlicka, Will, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.

Lattes, Gianfranco Bettin, "New Forms of Public Space and New Generations," **International Review of Sociology - Revue Internationale de Sociologie**, Vo.14, No.2, 2004, pp.223-243.

Lattes, Gianfranco Bettin, "New Forms of Public Space and New Generations," **International Review of Sociology - Revue Internationale de Sociologie**, Vol.14, No.2, 2004, pp.223-243.

Liebman, Stuart, "Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine," **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, Çev. Nefin Dinç-Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.595-651.

Mills, Wright, **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1974.

Müftüoğlu, Aydın, "Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü," **Sivil Toplum**, Yıl 1, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2003, s.31-43.

Negri, Toni, "Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi," **Kamusal Alan**, Çev. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.395-406.

Negt, Oskar, Alexander Kluge, **Public Sphere and Experience; Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1993.

O'Sullivan, Noel, "Hannah Arendt: Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumunu," **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, Ed. A. De Crespigny, K. R. Minogue, 2. bs., Çev. Gülayşe Koçak, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994, s.223-245.

Oktay Uygun, **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2003, s.74-75.

Outhwaite, William, **Habermas: A Critical Introduction**, Stanford, Stanford University Pres, 1985.

Özbek, Meral, "Kamusal-Özel alan, Kültür ve Tecrübe," **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.443-499.

Özbek, Meral, "Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık," **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.181-233.

Özcan, Mehmet Tevfik, **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2008.

Özcan, Mehmet Tevfik, "Reconsidering Public Sphere As Necessary Precondition of Personality," **Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul**, Vol.37, No.54, 2005, pp.73-88.

Özcan, Mehmet Tevfik, "Yasama Faaliyeti ve Kamusal Alan," **Hukuk Kültürü** 2006, Cilt 2, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2006, s.387-446.

Rawls, John, **A Theory of Justice**, Cambridge, Harvard University Press, 1971.

Rawls, John, **Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesi'nin Yeniden Ele Alınması'**, Çev. Gül Evrin, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim, 2003.

Rawls, John, **Siyasal Liberalizm**, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Roover, Jakob De, S. N. Balagangadhara, "John Locke, Christian Liberty, and the Predicament of Liberal Toleration," **Political Theory**, Vol. 36, No.4, August 2008, pp.523-549.

Rummens, Stefan, "Debate: The Co-originality of Private and Public Autonomy in Deliberative Democracy," **The Journal of Political Philosophy**, Vol.14, No.4., 2006, pp.469-481.

Sabine, George, **Siyasal Düşünceler Tarihi, II. Yeni Çağ**, Çev. Alp Öktem, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını:17, 1969, s.209-227.

Sarıbay, Ali Yaşar, **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

Sartori, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoglu – M. Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.

Schaap, Andrew, "Political Theory and the Agony of Politics," **Political Studies Review**, Vol.5, 2007, pp.56-74.

Sennett, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.

Süalp, Z. Tül Akbal, "Kamusal Alan, Deneyim ve Kluge," **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s.653-675.

Taylor, Charles, **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.

Tepe, Harun, **Doğruluk ya da Hakikat**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995.

Tok, Nazif, "Liberal Demokratik Toplumda Kamusal Alan, Adalet, İstikrar ve Birlik," **Kamusal Alan ve Türkiye**, Ed. Ahmet Karadağ, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.111-136.

Vargova, Mariela, "Democratic Deficits of a Dualist Deliberative Constitutionalism: Bruce Ackerman and Jürgen Habermas," **Ratio Juris**, Vol. 18, No.3, September 2005, pp.365-386.

Walzer, Michael, "Yorum," **Çokkültürcülük**, hz. Amy Gutmann, Çev. Cem Akaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.106-110.

Yelken, Ramazan, "Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?," **Sivil Toplum**, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2003, s.45-51.